

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

**JAPONSKO GOSPODARSTVO V ZADNJIH TREH
DESETLETJIH**

Ljubljana, januar 2004

ROK ŠTEMBAL

IZJAVA

Študent Rok Štembal izjavljam, da sem avtor tega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom prof. dr. Andreja Sušjana in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1. POVOJNI RAZVOJ JAPONSKEGA GOSPODARSTVA	2
1.1. Obdobje povojnega okrevanja	2
1.2. Obdobje visoke gospodarske rasti	2
1.2.1. Makroekonomske značilnosti obdobja visoke gospodarske rasti	2
1.2.2. Masovna obnova fiksne kapitala	6
1.2.3. Racionalna razmestitev industrije	6
1.2.4. Demilitarizacija in demokratizacija	7
1.2.5. Raziskave in razvoj ter vlaganje v znanje	7
1.2.6. Visoki prihranki in investicije	8
1.2.7. Visoka koncentracija kapitala	9
1.2.8. Racionalizacija in tehnološki napredek	10
1.2.9. Skrajni protekcijonizem v mednarodnih ekonomskih razmerah	10
1.2.10. Superekspresni promet	11
2. MAKROEKONOMSKE ZNAČILNOSTI JAPONSKE V ZADNJIH TREH DESETLETJIH	11
2.1. Obdobje od leta 1971 do leta 1974	11
2.2. Obdobje od leta 1975 do leta 1990	12
2.3. Obdobje od leta 1991 do leta 1995	14
2.4. Strukturno prilagajanje gospodarstva	17
3. INSTITUCIONALNE ZNAČILNOSTI JAPONSKE	23
3.1. Zunanje-ekonomski odnosi	23
3.2. Trg dela	25
3.3. Kapitalski trg	27
3.4. Najpomembnejše vladne institucije	29
3.4.1. Finančno ministrstvo	29
3.4.2. Ministrstvo za mednarodno trgovino in industrijo (MITI)	29
3.4.3. Japonska centralna banka	30
3.4.4. Zavod za gospodarsko planiranje (EPA)	31
3.5. Podjetniška struktura japonskega gospodarstva	32
3.5.1. Velike korporacije	32
3.5.2. Majhna in srednje velika podjetja	34
3.6. Socialne teme	37
3.6.1. Staranje prebivalstva	37
3.6.2. Vloga žensk	38
3.6.3. Življenjski standard	38
4. SKLEP	40
5. LITERATURA	42
6. VIRI	43

UVOD

Druga svetovna vojna je pomenila prelomni trenutek za Japonsko. Po vojni se je znašla na točki, ko je morala pospešiti gospodarski razvoj in si zagotoviti delež na svetovnem trgu. Japonska se je tako v zelo kratkem obdobju po drugi svetovni vojni iz porušene in recesijske države spremenila v državo z največjo gospodarsko rastjo, kljub pomanjkanju naravnih bogastev, neugodni geografski lokaciji in velikim demografskim pritiskom. V prvem poglavju bom opisal glavne dejavnike te hitre gospodarske rasti japonskega gospodarstva, ki so skupaj dosegli, da je Japonska postala druga najmočnejša država po ekonomski moči na svetu. Eden najpomembnejših dejavnikov je bil tehnološki napredek, dosežen s pridobitvijo najnovejšega industrijskega znanja visoko razvitih dežel, pospešen z razvojnim in raziskovalnim naporom v domačem gospodarstvu. V obdobju vzpona je poleg visoke rasti japonskega gospodarstva zaslediti tudi veliko izvozno sposobnost in zmanjševanje uvozne odvisnosti, ekonomijo s presežkom trgovinske bilance, močnejšo nacionalno valuto ter hitro rast življenjske ravni prebivalstva.

V začetku sedemdesetih let se je s prvo naftno krizo končala 10% gospodarska rast in japonska ekonomija se je znašla na razpotju. V drugem poglavju bo obravnavano obdobje od začetka sedemdesetih let pa vse do danes. V njem bom poskušal nakazati vzroke padca gospodarske rasti Japonske. V tem obdobju so se poleg naftnih kriz začeli pojavljati vse močnejši pritiski drugih držav glede izvozne usmerjenosti Japonske ter močni pritiski na japonsko valuto. V tem poglavju bom bolj podrobno obravnaval nastanek in potem pok »mehurčkaste« ekonomije v začetku devetdesetih let in posledično nastanek ogromnih slabih posojil bank, ki so še sedaj eden od pomembnejših vzrokov trenutnega stanja japonskega gospodarstva, za katerega sta v zadnjih letih značilna negativna gospodarska rast in deflacija.

V tretjem poglavju bom opisal najpomembnejše institucionalne značilnosti japonskega gospodarstva. V podpoglavju »Zunanje-ekonomski odnosi« bom pisal o direktnih tujih investicijah, plačilno-bilančnem presežku ter pomoči drugim azijskim državam. Nato sledita podpoglavji o trgu dela in trgu kapitala. Opisal bom tudi najzaslužnejše nosilce razvojnih odločitev (Ministrstvo za finance, MITI, Japonska centralna banka, EPA), katerih odločitve so botrovale japonskemu vzponu, zatem pa se bom osredotočil na dualno ekonomijo japonskega gospodarstva, z velikimi korporacijami na eni strani ter majhnimi in srednje velikimi podjetji na drugi strani. Na koncu tega poglavja bom napisal še nekaj o staranju prebivalstva ter posledičnem povečanju stroškov socialnega zavarovanja, slabem položaju žensk v japonski družbi ter življenjskem standardu.

V sklepnem delu bom povzel glavne značilnosti ekonomskega razvoja japonskega gospodarstva. Predstavil bom težave, s katerimi se bo Japonska srečevala v prihodnosti ter možnostmi ohranitve ene od vodilnih vlog Japonske na svetovnem trgu.

1. POVOJNI RAZVOJ JAPONSKEGA GOSPODARSTVA

1.1. Obdobje poveljnega okrevanja

Japonska je iz 2. svetovne vojne izšla kot poraženka. Njena infrastruktura je bila uničena, saj so bila večja mesta, s Tokiom vred uničena, železniški vozli razbiti, skladišča in tovarne porušene, prav tako pa je bilo med vojno potopljenih devet desetih trgovskega blaga. Ozemlje Japonske se je po koncu 2. svetovne vojne zmanjšalo skoraj za polovico. Uničene so bile glavne surovinske, energetske in prehranjevalne baze, prav tako pa je bil izgubljen tudi zunanji trg. Razpust velikih trgovskih trustov, imenovanih zaibatsu, je popolnoma omrtvil zunanjo trgovino, zavladata je visoka inflacija, poleg tega so se razmere poslabšale še s slabo letino leta 1945 ter prepovedjo japonskega ribolova na odprtih morjih. Japonska je bila prepuščena sama sebi, z izjemo ameriške pomoči, ki pa je bila bistveno skromnejša, kot so jo nudili Zahodni Evropi.

Po kapitulaciji leta 1945 je bila Japonska do leta 1951 pod upravo zavezniških okupacijskih sil enajstih držav, vendar dejansko pod oblastjo ZDA. Ta oblast je z namenom, da bi uničila korenine japonskega imperialističnega tekmovanja, razpustila vojaško organizacijo, likvidirala staro ustavo in vsilila novo, demokratično ustavo, uvedla antimonopolističen zakon, odpravila pretirano koncentracijo ekonomske moči, itd.

Kljub temu se je porušeno japonsko gospodarstvo sprva zmoglo le počasi obnavljati in je šele osem let po koncu vojne, leta 1953, doseglo predvojno stanje, medtem ko je ZR Nemčija predvojno stanje gospodarstva dosegla že po petih letih. Ker so bili japonski glavni trgi prizadeti zaradi posledic vojne, ali pa so se preusmerili drugam, je Japonska predvojno produkcijo na osebo dosegla šele po dvanajstih letih, leta 1957, predvojni izvoz pa šele leta 1959. Ko pa je bilo predvojno stanje gospodarstva doseženo, je gospodarstvo zaživelo in leta 1965 je bila Japonska, gledano po celotnem bruto produktu, tretja ekonomska velesila na svetu, samo za ZDA in bivšo Sovjetsko zvezo (Krašovec, 1979, str. 18).

1.2. Obdobje visoke gospodarske rasti

1.2.1. Makroekonomske značilnosti obdobja visoke gospodarske rasti

Japonski tempo gospodarske rasti po vojni je presegel vse druge dežele sveta, razen dežel, bogatih z nafto. Od leta 1953 do leta 1965 je bila povprečna rast BDP 9,4% letno, sama industrija pa je imela povprečno rast 13,6%, oziroma dvakrat hitrejšo kot v obdobju od leta 1913 do leta 1938 (Krašovec, 1979, str. 21).

Tabela 1: Letna stopnja rasti BDP japonskega gospodarstva

Leto	Stopnja rasti BDP (v %)	Leto	Stopnja rasti BDP (v %)
1952	13,0	1962	5,7
1953	7,9	1963	12,8
1954	2,3	1964	10,8
1955	11,4	1965	5,4
1956	6,8	1966	11,8
1957	8,3	1967	13,4
1958	5,7	1968	13,6
1959	11,7	1969	12,4
1960	13,3	1970	9,3
1961	14,4	1971	5,7

Vir: Buvač, 1982, str. 128.

Japonska je leta 1952, ko je postala ponovno neodvisna po koncu ameriške okupacije, imela BDP na prebivalca visok 162\$. Kar okrog polovica prebivalstva je bila zaposlena v primarnem sektorju, predvsem kmetijstvu, vrednost celotnega BDP pa je bila malo višja od tretjine tistega v Franciji in Veliki Britaniji. A že sredi šestdesetih let je Japonska po višini BDP prehitela tako Veliko Britanijo, kot Francijo in leta 1968 postala po višini celotnega BDP druga ekonomska sila na svetu, saj je prehitela celo Nemčijo (Buvač, 1982, str. 13).

Še leta 1960 je bil BDP ZR Nemčije za več kot dve tretjini nad japonskim, poleg tega pa je Nemčija proizvedla 50% več jekla in 30% več aluminija in imela dvainpolkrat večji izvoz. V slabih osmih letih jo je Japonska prehitela, kar je bil do takrat neznan tempo tako visoke gospodarske rasti. Lahko bi rekli, da je Japonska prešla v fazo eksplozivne rasti.

Tabela 2: Povprečna letna stopnja rasti BDP najbogatejših držav po obdobjih (v %)

Države\Obdobja	1950 - 1960	1960 - 1965	1965 - 1970	1970 - 1974	1974 - 1979
Japonska	10,0	10,0	12,1	7,2	5,0
ZDA	2,3	4,9	3,3	1,9	3,3
ZR Nemčija	6,0	4,9	4,8	3,6	2,8
Francija	4,2	5,9	5,8	5,1	3,0
Velika Britanija	2,4	3,3	2,4	2,8	1,7
Italija	5,9	5,1	5,9	4,2	2,4

Vir: Buvač, 1982, str. 128.

Da je bila rast japonskega gospodarstva res nekaj posebnega, pokažejo podatki, da je Japonska leta 1978 zavzemala le 0,25% celotne površine zemlje (oziroma 378.000 kvadratnih kilometrov), imela le 2,7% celotnega svetovnega prebivalstva (oziroma 115mio prebivalcev), pri tem pa dosegla 12,5% svetovnega BDP in 8,3% vsega svetovnega izvoza (Buvač, 1982, str. 13).

Za prvotno oživljanje japonskega gospodarstva po 2 svetovni vojni je bila najbolj zaslužna ameriška globalna in vojaška strategija v Aziji, saj je v korejski vojni¹ Japonska postala glavni oskrbnik orožja za ameriško vojsko. Zato se je takoj povečala zaposlenost in oživel je mrtev kapital že obstoječih proizvodnih kapacitet, predvsem težke industrije (Inada, 1992, str. 256). Japonska je s tem denarjem lahko pokrivala kar tretjino svojega uvoza, kar je bilo zelo pomembno za oživljanje gospodarstva, siromašnega s surovinami in z deficitom v plačilni bilanci (Chiu, 1995, str. 168).

Po korejski vojni so vodeča gospodarstva sveta začela zasledovati cilj stabilnega in pospešenega razvoja, nadzorovanega z liberalno-trgovinskimi odnosi. To pa je bila za Japonsko velika priložnost, saj se je pojavila kot uvoznik v svetu že razvite tehnologije, sposobna, da jo hitro absorbira in tako postane tudi novi izvoznik gotovih industrijskih proizvodov.

Prav zato je bila vloga japonske zunanje trgovine v gospodarskem razvoju neprestano pod kritiko najrazvitejših zahodnih držav, ki so jo obtoževale, da s hitrim izvoznim prodorom na njihova tržišča povečuje svojo rast na njihov račun. Pri tem so zahodne države Japonski najbolj zamerile dumpinške cene, državne subvencije ter neprebojno zaprtost domačega trga.

V zgodovini gospodarskega razvoja je japonsko gospodarstvo najprej šlo skozi fazo izvoznika primarnih proizvodov, največ svile. Ko pa je bil ta vir deviznih prihodkov v zatonu, je z začetkom 19. stoletja že bila v velikem vzponu tekstilna industrija. Po 2. svetovni vojni se je začelo upadanje te industrije, zato se je Japonska preusmerila na težko industrijo, predvsem na jeklarstvo, ladjarstvo in kemično industrijo. Po slabljenju te industrije je vodilno mesto prevzela avtomobilska industrija, seveda pa so takrat že začeli pripravljati tudi načrte za tedanje postindustrijske sektorje. Japonska je zelo odvisna od uvoznih surovin in ravno izvozna trgovina je zagotavljala financiranje uvoznih surovin. Zato je za Japonsko veljalo pravilo, da izvoz pomeni življenje; tega pravila so se striktno držali (Buvač, 1982, str. 17).

Pred 2. svetovno vojno je bila Japonska v glavnem dežela lahke industrije, po vojni pa so dogradili težko industrijo, vštevši industrijo strojev in motornih vozil ter kemično industrijo. Industrija strojev in prometnih sredstev je leta 1950 prispevala 9% k vrednosti japonskega izvoza, leta 1974 pa že okrog polovico, pri čemer so bila na prvem mestu motorna vozila, kar je razvidno iz spodnje tabele.

¹ Korejska vojna je trajala od junija 1950 do julija 1953.

Tabela 3: Spremembe v strukturi japonskega izvoza (v %)

Proizvod\leto	1963	1973	1979
Prehrambeni izdelki	5,3	2,3	1,2
Tekstil	22,9	8,9	4,8
Kemična sredstva	5,8	5,8	5,9
Nekovinski izdelki	3,9	1,5	1,5
Kovine:	17,3	18,5	17,8
<i>Železo in jeklo</i>	12,9	14,4	13,7
<i>Ostalo</i>	4,4	4,1	4,1
Stroji in oprema:	31,0	55,1	61,3
<i>TV in radio</i>	4,2	5,0	3,7
<i>Motorna vozila</i>	2,5	9,8	16,5
<i>Ladje</i>	6,2	10,3	3,8
<i>Ostalo</i>	18,1	30,0	37,3
Ostalo	13,8	7,9	7,5
SKUPAJ	100	100	100

Vir: Buvač, 1982, str. 133.

Japonska se je že leta 1963 sama preskrbovala z rižem, čeprav je njene obdelovalne površine le 15,9% skupne površine. V ribolovu je bila leta 1974 prva na svetu z 10,8mio ton ulovljenih rib, to je za okrog 2mio ton rib več kot bivša Sovjetska zveza. Poleg tega je bila Japonska v povojnih letih največji uvoznik živil na svetu, saj so živila v letu 1961 obsegala tretjino vrednosti uvoza, leta 1971 pa le še 13% (Krašovec, 1979, str. 19).

Japonska odvisnost od uvoza je bila pri nekaterih surovinah zelo velika. Podatki iz spodnje tabele za leto 1978 kažejo, da je bila Japonska leta 1978 skoraj 100% uvoznica aluminija, niklja, nafte, železove rude, kositra in bakra, velik delež k uvozu pa so prispevali tudi zemeljski plin, svinec, premog in les. Čeprav je bila Japonska skoraj 100% uvoznica železove rude in premoga, je kljub temu razvila eno največjih proizvodenj jekla na svetu, ki je bila po količini jekla samo za bivšo Sovjetsko Zvezo in ZDA, gledano po ekonomski učinkovitosti pa celo pred njima (Buvač, 1982, str. 18). Odvisnost Japonske od uvoza surovin in energijskih virov je zaradi omejenih domačih virov in vedno večjega izčrpavanja le-teh, postajala vedno večja. Tako je Japonska postala največji svetovni uvoznik surovin in energijskih virov, z 12% celotnega svetovnega uvoza le-teh v letu 1970 (Hatibović, 1980, str. 104).

Tabela 4: Odvisnost od uvoza surovin in energetskih virov nekaterih držav za leto 1978 (v %)

Surovine\države	Japonska	ZDA	ZR Nemčija	Velika Britanija	Francija
Aluminij	100	66,5	100	100	-271,3
Nafta	99,8	37,7	95,0	45,6	97,7
Železova ruda	98,4	30,4	96,4	78,7	39,6
Baker	94,1	38,0	99,9	99,9	99,8
Zemeljski plin	82,6	4,5	62,3	7,8	70,6
Premog	75,2	-7,9	-9,8	-0,1	51,3
Les	66,4	2,7	16,8	73,8	10,2

Vir: Buvač, 1982, str. 13.

Japonske zunanjetrgovinske razmere so zelo dobro prepletene z notranjimi naporimi države, kar pove podatek, da je Japonska od leta 1954 do leta 1968 količino končnega proizvoda povečala za dvakrat, predvsem na račun strukturnih sprememb v gospodarstvu, novih transportnih poti in tehnoloških postopkov, racionalizacije, itd. Medtem je indeks uvoznih cen surovin, goriva in repromateriala padel s 100 v letu 1954 na 84,5 v letu 1968, kar je pripomoglo k zmanjšanju materiala na enoto končnega proizvoda (Buvač, 1982, str. 18).

Najpomembnejši faktorji, ki so pripomogli k vzponu povojnega gospodarstva Japonske so bili: masovna obnova fiksnega kapitala, racionalna razmestitev industrije, demilitarizacija in demokratizacija, visok delež vlaganj v raziskave in razvoj ter v znanje, visoki prihranki in investicije, visoka koncentracija kapitala, racionalizacija in tehnološki napredek, skrajni protekcionizem v mednarodnih ekonomskih odnosih in superekspresni promet.

1.2.2. Masovna obnova fiksnega kapitala

Med vsako ciklično gospodarsko krizo v kapitalizmu pride gospodarstvo do novega zagona zaradi obnove fiksnega kapitala. Tisti, ki so najmočnejši in ki jih kriza ni uničila, si prizadevajo priti do nove, racionalnejše in učinkovitejše tehnologije. Zato se pojavijo nova velika naročila za stroje in poslopja, kar poveča naročila za železo in druge kovine ter gradbeni material, razširi obratovanje in prenaša povečanje zaposlitve na druge panoge. Ena panoga požene drugo, druga tretjo, itd. Tako pride do vsestranskega poleta gospodarstva (Krašovec, 1979, str. 77). Ker je bilo vojno uničenje na Japonskem večje kot drugod, je bila zato tudi obnova fiksnega kapitala leta 1945 in leta 1946 bolj masovna kot drugje in tudi večja od tiste v bivši ZR Nemčiji.

1.2.3. Racionalna razmestitev industrije

Japonci so svojo industrijo razmestili zelo racionalno in daljnosežno in tako pridobili zelo pomembne prednosti pred drugimi državami. Vse glavne japonske industrije so po vojni razmestili ob morski obali in tako dosegli na primer, da je bil za Japonce prevoz manjkajočih rud iz Amerike cenejši, ker je šel po morski poti, kakor za Američane prevoz iz rudnikov v topilnice v sami Ameriki, ker je šel po železnici. Tako je bil prevoz iz Norfolka v Osako cenejši kot

prevoz iz Norfolka v Pittsburg in zato so imeli Japonci komparativne prednosti pri stroških za nafto v industrijske namene. Vojno uničenje že prej precej moderne kovinske industrije je pripomoglo k še večji modernizaciji in nabavi najnovejše ameriške in zahodnoevropske opreme in metod, ob hkratni energični racionalizaciji in avtomatizaciji. S tem so Japonci že leta 1954 presegli svojo predvojno produkcijo jekla in v jeklarski industriji postali superkonkurenti v ceni in kvaliteti (Krašovec, 1979, str. 78).

1.2.4. Demilitarizacija in demokratizacija

Ker je bila v povojni ustavi Japonske prepovedana vojna, vojaške organizacije in oboroževanje, je Japonska za vojaške namene namenjala zelo majhen del BDP in to je imelo velik pomen pri oživitvi japonskega gospodarstva (Hatibović, 1996, str. 17-18). Za obrambni proračun so namenjali le okrog 1% BDP, medtem ko so pred vojno za vojaške izdatke namenjali 30% do 40% BDP. Japonski ekonomist Saburu Okita celo trdi, da je Japonska v povojnem obdobju dobivala okoli 2% rasti BDP letno samo pri razliki med predvojnimi in povojnimi vojaškimi izdatki, saj je zato lahko več vlagala v sodobno tehnologijo in s tem povečevala gospodarski razvoj (Buvač, 1982, str. 16).

Krašovec pravi, da je Japonska z nevtralnostjo v korejski vojni ogromno zaslužila, saj je demilitarizacija sprostil ogromne produktivne kapacitete, investicijske fonde in ogromen arzenal znanja, z deset tisoče razmeroma visoko šolanih ljudi, ki so se preusmerili v mirnodobno gospodarstvo.

Omeniti je treba tudi paralelno potekajočo demokratizacijo na Japonskem, ki so jo v letih od 1945 do 1949 uvedle ameriške okupacijske sile. Te sile so izvedle likvidacijo nekaterih fevdalnih in kapitalističnih institucij (Krašovec, 1979, str. 79):

- izvedena je bila agrarna reforma z zemljiškim maksimumom 3 ha,
- dovoljeni so postali neodvisni delavski sindikati s pravico do protestov,
- razpuščena so bila velika družinska združenja,
- ustava je priznala suverenost naroda namesto cesarja.

Vse te velike spremembe so kratkoročno močno pretresle japonsko gospodarstvo, dolgoročno pa so imele zelo pozitiven ekonomski učinek nanj in na njegovo pospeševanje.

1.2.5. Raziskave in razvoj ter vlaganje v znanje

Japonci silno veliko pozornost namenjajo raziskovanju in razvoju, za kar dajejo tudi visoke finančne vloške. Smotrno pospešujejo tehnološki napredek v tistih industrijah, ki imajo največji potencial rasti. Od prejšnjega golega posnemanja in kopiranja ter konkuriranja z nizkimi cenami izdelkov na podlagi nizkih plač, so se Japonci bolj osredotočili na uvajanje novih izdelkov. Medtem ko so v 60. letih imeli čez 10.000 licenc tujih patentov, so v naslednjih letih patentirali že nad 200.000 svojih izumov letno, do leta 1977 pa skoraj 350.000 (Rus, 1982, str. 215).

Takšno napredovanje v raziskavah in razvoju ne bi bilo možno, če Japonci ne bi imeli mreže raziskovalnih in planskih zavodov z izredno kvalificiranimi planerji, ekonomisti in tehniki, ki so se osredotočili na nenehno ustvarjanje tehnoloških prednosti, oziroma so stremeli k znižanju družbeno potrebnega dela.

Posebnost japonskih podjetij je, da sistematično stimulirajo zaposlene k predlogom za inovacije. Tako se dogaja, da podjetje z 20.000 zaposlenimi dobi 10.000 predlogov na leto, ki jih ocenjuje poseben odbor in jih tudi točkuje, a po višji stopnji, če je predlagatelj na nižjem položaju.

Zelo pomembno za tako visok znesek, namenjen raziskavam in razvoju je, da so bili na Japonskem zneski, namenjeni za raziskovanje, oproščeni davkov.

Japonska je leta 1964 namenila za raziskave in razvoj 1,4% BDP, to je toliko kot ZR Nemčija, a navidez manj kot Francija, Velika Britanija, ZDA in Rusija, toda dejansko več, če v teh državah odštejemo vojno raziskovanje, ki ga Japonci kar nekaj časa niso imeli.

Japonska značilnost tehnike raziskovanja je bila, da se ponavadi niso ukvarjali s čisto novimi raziskavami, temveč so raje kupovali že gotove patente in licence in nato dalje raziskovali ter s tem stvari še bolj oplemenitili (Krašovec, 1979, str. 86-87).

V japonski družbi je znanje zelo pomembno. Na Japonskem je bistveno manj bližnjic v obliki hitrih političnih karier ali doseganja materialnega bogastva, zato so Japonci skoraj obsedeni s prizadevanji, da bi svojim otrokom nudili kar najboljše izobraževanje. Na Japonskem je tako v letu 1967 srednjo šolo dokončalo okrog 90% vpisanih dijakov, v Franciji 64%, v ZDA pa 76%. V obdobju od leta 1950 do leta 1970 se je število študentov na Japonskem povečalo za 7-krat, v Veliki Britanije le za 2-krat, v Nemčiji za 3,1-krat in v ZDA za 3,3-krat (Hatibović, 1980, str. 49-50). Prav družbeni status, ki ga je japonski gospodarski sistem dal znanju, je Japonski omogočil, da je lahko hitro in uspešno razvijala proizvodne panoge, ki so temeljile predvsem na znanju.

1.2.6. Visoki prihranki in investicije

V povojnem obdobju je Japonska presegla vse rekorde v povečanju varčevanja in investicij. Naraščanje dohodka, ustvarjenega s povečano produkcijo je povečalo povpraševanje po končnih proizvodih, to povpraševanje pa je povečalo razpoloženje za nove investicije. Tako se je nenehno povečevala spirala: večje investicije – večja produkcija – večje investicije. Na Japonskem je bilo prisotno pomanjkanje delovne sile in prav to pomanjkanje, oziroma podražitev te sile, je povzročilo tendenco k investiranju v racionalnejšo tehnologijo in s tem potrebo po višjem kapitalu. V isto smer je gnala želja, da se zniža število delovne sile na enoto kapitala, ker je bila ta previsoka in da se poviša produkcija na enoto delovne sile.

Položaj za visoke investicije je bil zelo ugoden in stimulativen, saj je bila v tistem času v splošnem uspešna stabilizacija cen, prav tako kratke in blage so bile tudi recesije, davki niso bili previsoki, bančne obresti za posojila so bile razmeroma nizke, uvoz kapitalskih dobrin je bil

deloma prost carine in kar je za kapital najbolj pomembno, prisotna je bila splošna atmosfera zaupanja. Tako je stopnja bruto investicij konec šestdesetih let dosegla raven 35%, kar je bilo mnogo več kot v drugih razvitih državah.

Tabela 5: Stopnje bruto investicij v razvitih državah (v %)

Države\Leto	1969	1970	1971
Japonska	35	35	34
Francija	25	26	26
ZR Nemčija	24	26	27
Italija	20	21	21
Velika Britanija	18	18	18
ZDA	17	16	17

Vir: Krašovec, 1979, str. 81.

Izredno pomembno za nadaljnjo gospodarsko rast je bilo, da so šle japonske investicije v celoti za ustvarjanje novih delovnih mest, ne pa reprezentančnih objektov in industrij, kot v nekaterih drugih državah v razvoju.

Prav tako pomembno je bilo tudi, da so bili delavski prihranki visoki. Ljudje so bili pripravljeni nalagati denar v hranilnice in zato se je potrošnja le počasi privajala rasti dohodkov. Prav tako je tudi plačilni sistem stimuliral varčevanje, saj so bile v navadi nizke mesečne plače, zato pa dvakrat na leto višji dodatki.

Medtem ko so zasebne bruto hranilne vloge v ZDA znašale skozi vso prvo povojno obdobje okrog 16% BDP, so znašale na Japonskem v letih od 1952 do 1954 16,5% BDP, v letih 1970 in 1971 pa več kot 30% BDP.

Med faktorji presenetljivo visoke rasti varčevanja na Japonskem je tudi obvezna zgodnja upokojitvev okrog 50. leta starosti, medtem ko se prejemanje pokojnine prične šele okrog 65. leta starosti (Krašovec, 1979, str. 80-82, 123).

1.2.7. Visoka koncentracija kapitala

V predvojnem obdobju so na Japonsko gospodarstvo najbolj vplivala družinska podjetja, t.i. zaibatsu-ji, ki so podpirala militaristično-imperialistično politiko, zato jih je po okupaciji leta 1945 zavezniška vojaška uprava razpustila. Leta 1947 je parlament pod pritiskom zavezniških okupacijskih sil sprejel tudi zakon o odpravi pretirane koncentracije ekonomske moči. Kasneje se je pokazalo, da sta bila organizacija in poslovanje industrije, bank in posebno zunanje trgovine, tako navezana na organizem teh družb in njihovo povezovanje, da sta bila brez njih povsem ohromljena in da brez stare integracije ne bi bila mogoča niti gospodarska obnova, niti vrnitev v konkurenco na svetovnem trgu. Zato je ameriška uprava dopustila ponovno

združevanje velikih podjetij, ki so prešla v roke novih upravnih organov in uslužbencev (Krašovec, 1979, str. 84).

Kako pomembno moč v japonskem gospodarstvu imajo zaibatsu-ji in kako koncentriran je bil kapital na Japonskem pove podatek, da je bilo leta 1976 na Japonskem 170.748 podjetij s kapitalom, večjim od 10mio jenov, a samo 843 podjetij, oziroma 0,84% od vseh podjetij, je bilo vezanih na šest zaibatsu skupin in na devet ostalih povezanih skupin.² To pomeni, da je teh 15 velikih japonskih gospodarskih skupin, ki so zaposlovale 17,6% celotne delovne sile, prispevalo 34,5% celotnega vplačanega kapitala, 30,7% vsega prometa in 13,3% neto dobička celotnega japonskega gospodarstva (Buvač, 1982, str. 76).

1.2.8. Racionalizacija in tehnološki napredek

Predvojne izkušnje z dumpingom so pokazale, da slaba kvaliteta izdelkov po zelo nizkih cenah ni bila uspešna metoda za osvajanje svetovnih trgov, zato so se po vojni Japonci osredotočili na nove racionalnejše metode za znižanje proizvodnih stroškov, obenem pa so poskušali izboljšati kvaliteto izdelkov.

Japonska industrija je bila veliko bolj odprta napredku in racionalizaciji, zato je tudi naglo zmanjševala prepad v učinkovitosti proizvodnje v primerjavi z ZDA. Razlogi za to so bili (Krašovec, 1979, str. 85):

- Japonce že od druge polovice 19. stoletja privlačijo tuje ideje in so zanje dosti bolj dojemljivi kot Evropejci,
- zaradi zjamčene stalne zaposlitve v velikih podjetjih ter nagrad za inovacije ni delavskega nezaupanja in odpora sindikatov ter pasivnega odpora iz strahu pred odpuščanjem ob modernizaciji,
- odločanje s soglasjem je zagotovilo za dosledno izvajanje vsega novega.

Japonska industrija je bila zelo učinkovita, saj je na primer leta 1975 njena metalurgija potreboval samo 6 ur za proizvodnjo tone jekla, medtem, ko je francoska potrebovala 12 ur, nemška pa 8 ur. Prav tako je Francija potrebovala 10 let, da je povišala produkcijo jekla s 15mio ton na 20mio ton, Japonski pa je zadostovalo eno leto. ZR Nemčija je v 10 letih prešla z 29mio ton na 41mio ton jekla, Japonska je to dosegla že v treh letih. Podobna razmerja lahko najdemo tudi, če bi primerjali avtomobilsko industrijo, kemično industrijo, itd. (Krašovec, 1979, str. 22).

1.2.9. Skrajni protekcionizem v mednarodnih ekonomskih razmerah

Že pred prvo svetovno vojno so se Japonci držali načel protekcionizma, po vojni pa so ta načela še bolj zaostri. Poleg prvotnih dveh razlogov, faktorja vzgoje in razvoja domačega gospodarstva, ki so ju uporabljali že pred vojno, so navajali še obnovo svojega porušenega

² Od devetih ostalih povezanih skupin podjetij sta bili dve skupini podjetij povezani preko bank, ostalih sedem je bilo industrijskih koncernov.

povojnega gospodarstva, kot razlog za visoke protekcionistične ukrepe. Japonska je tudi, ko je bilo japonsko gospodarstvo že v vzponu, še vedno odlagala znižanje uvoznih carin in odpravo uvoznih omejitev, na drugi strani pa zahtevala svoboden izvoz. Med glavnimi razlogi za protekcionistične ukrepe je japonska vlada navajala, da si industrija še ni dovolj opomogla po vojni, da so občasni presežki v trgovinski bilanci konjunktturnega značaja, da domača konkurenca ni dovolj močna za spopad s prosto tujo konkurenco in da bi industrija z državo vred propadla, če bi se dovolil večji uvoz (Krašovec, 1979, str. 88-89). Tako se je japonsko gospodarstvo kljub velikim zunanjim pritiskom odpiralo skrajno počasi in tesno. Če so se na primer nekoliko znižale carine, se je znižala tudi uvozna kvota, če pa so se kvote povišale, so se povišale tudi carine.

Protekcionistična načela niso obstajala le na področju zunanje trgovine, temveč tudi na področju mednarodnih investicij. Tuja podjetja so zelo težko dobila koncesijo za obratovanje na Japonskem, pa še to za natančno omejene predmete in ob udeležbi japonskega kapitala.

1.2.10. Superekspresni promet

Japonska je imela že kmalu po vojni enega največjih zneskov namenjenih za investicije v promet, gledano v svetovnem merilu. Cela vrsta ekonomskih in finančnih planov po letu 1955 je dajala veliko pomembnost investicijam v promet. Najprej so se namenoma omejevali na morski promet, kot najcenejši in na železniški promet, ki je pri visoki naseljenosti najbolj ekonomičen. Nato so začeli z izpopolnjevanjem prometa in njegovo modernizacijo, ki je pripeljala do zgraditve superekspresnih železniških prog, ki so vsaj malo razbremenile večja mesta. S tem se je začela spreminjati tudi podoba pokrajine. Tista industrija, ki je potrebovala veliko prostora, se je umaknila iz večjih mest na podeželje, v bližino glavnih prog, kjer je bila tudi zemlja cenejša, poslovne centrale pa so ostale v glavnih mestih (Krašovec, 1979, str. 90-91).

2. MAKROEKONOMSKE ZNAČILNOSTI JAPONSKE V ZADNJIH TREH DESETLETJIH

2.1. Obdobje od leta 1971 do leta 1974

Obdobje od 1971 do 1973 je bilo čas dramatičnih obratov v japonskem ekonomskem položaju: ogromni presežki plačilne bilance, špekulativni pritoki tujega kapitala, rast deviznih rezerv, občutne spremembe v zunanjetrgovinski politiki in uporabi inštrumentov, v letu 1973 oster preobrat v plačilni bilanci in delna izguba deviznih rezerv, splošne inflacijske težnje po svetu in vsesplošna energetska kriza. Proces zmanjšanja presežkov in doseganja plačilno-bilančnega ravnotežja je pripeljal do temeljitih sprememb v japonskem odnosu do trgovinske liberalizacije, direktnega investiranja v tujino in do tečajnih prilagoditev. Z velikim oklevanjem so Japonci sprejeli sistem drsečih tečajev ter med leti 1971 in 1973 začeli sproščati svojo zunanjo trgovino.

Zaradi povečanega japonskega izvoza in naraščajočih presežkov v japonski plačilni bilanci, so se morale ostale države, predvsem ZDA, opreti na protekcionistična načela. Tako so ZDA v avgustu leta 1971 oznanile prenehanje fiksnih deviznih tečajev in s tem končale Bretton-Woodski mednarodni monetarni sistem, ki je veljal od leta 1944 in je bil eden glavnih dejavnikov podpore ekonomskega razvoja svobodnega sveta v povojnem obdobju. Po tem sporazumu je bila cena zlata fiksirana na ameriški dolar, razmerje pa je bilo 35 \$ za unčo zlata. Vse ostale valute so bile fiksirane na dolar; za Japonsko je bil tečaj 360 jenov za 1 dolar. Ko je ameriški predsednik Nixon objavil prenehanje fiksnih deviznih tečajev, je dolar padel, vrednost jena pa se je zvišala na 308 jenov za 1 dolar. Poleg tega je Nixon za 10% povečal carine na uvoz, saj je hotel prisiliti Japonce k odprtemu trgu (Kennedy, 2001, str. 58). Februarja 1973 so se tako največje svetovne države, z Japonsko vred, odločile za sistem drsečih deviznih tečajev. Obrat od fiksnih k drsečim deviznim tečajem je posledično pomenil velike probleme z inflacijo.

Inflacijski pritiski so se še povečali zaradi ohlapne monetarne politike, ki so jo Japonci sprejeli, da bi stimulirali ekonomsko aktivnost in znižali presežek v japonskem tekočem računu (The Japan of Today, 2003). Nato je konec leta 1973 sledila prva naftna kriza. Znatno povečanje svetovne cene nafte je pospešilo proces inflacijskega pritiska na Japonskem in sicer do stopnje, ki je bila za deželo v vsakem pogledu nesprejemljiva. Sledili so restriktivni monetarni in fiskalni ukrepi. Vlada je zvišala obrestne mere in znižala javne investicije ter tako brzdala povpraševanje, kar je pripeljalo do padca ekonomske rasti. Realna rast je v letu 1974 padla na -0.5% (The Japan of Today, 2003). Gospodarska politika je uspela bistveno zmanjšati inflacijska gibanja, toda to je pripeljalo do najresnejše povojne gospodarske recesije.

Kot posledica gospodarske recesije se je povečalo število brezposelnih, iz 735.000 nezaposlenih v letu 1972 na 850.000 brezposelnih v zadnji četrtini leta 1974 ter do 1.130.000 brezposelnih v zadnji četrtini leta 1975. Brezposelnost se je relativno najbolj povišala med ženskami in pri starejših ljudeh (Tsuru, 1994, str. 122).

Naftna kriza je pokazala šibkost japonskega gospodarstva, ki je bilo močno odvisno od uvoza nafte, kot enega glavnih energetskega virov. Zato so spremembe na svetovnem trgu prisilile Japonsko v organizacijske in programske spremembe gospodarstva, predvsem v smeri učinkovite uporabe in skladiščenja energetskega virov (Jare, 1999, str. 23), pa tudi v preusmeritev od energijsko intenzivnih panog, na panoge, intenzivne na znanju. Tako je Japonska znižala uvoz nafte z 281mio ton v letu 1979 na 185mio ton v letu 1987, vendar je odvisnost od uvozne energije ostala še naprej visoka. Leta 1991 je znašala 82%, v primerjavi s 16% odvisnosti od uvozne energije v ZDA (Hatibović, 1996, str. 36).

2.2. Obdobje od leta 1975 do leta 1990

Japonsko gospodarstvo je po letu 1975 umirilo stopnjo inflacije, rast cen na debelo se je znižala od 31,3% v letu 1974 na 3,0% v letu 1975, rast cen na drobno pa od 24,5% na 14,2%, hkrati pa

se je znižala stopnja rasti na okrog 5% (Malerič, 1980, str. 83). Na tej ravni se je rast, z nekaterimi izjemami, obdržala naslednje desetletje in pol.

Leta 1978, ko je japonsko gospodarstvo končno začelo kazati znake oživljanja po prvi naftni krizi, je revolucija v Iranu povzročila drugo naftno krizo. Vlada se je tedaj odločila za restriktivno monetarno politiko in poskušala vse, da bi preprečila preveliko inflacijo ter tako do poletja 1980 stabilizirala cene. Vendar je ekonomija zopet zašla v fazo recesije, potem ko je poslovni sektor močno znižal investicije in zmanjšal kapitalno porabo, poleg tega pa se je znižala potrošnja ter tudi investicije v stanovanja. Zmanjšalo se je tudi varčevanje, vendar ne toliko kot investicije. Visoke obrestne mere v ZDA so še povečale recesijo na Japonskem (The Japan of Today, 2003).

Tako se je s prvo naftno krizo končala dvoštevilkna gospodarska rast iz obdobja 1960-1970 in v obdobju po drugi naftni krizi je bila rast manj kot 4%. Japonska ekonomija, ki se je spopadla z velikim povečanjem tako stroškov dela kot stroškov energije, je vložila vse sile v znižanje teh stroškov ter poskušala uvesti nove tehnologije. Tako je Japonska dosegla visoko stopnjo robotizacije. V letu 1992 je bilo na svetu 570.000 robotov, od tega jih je 61% uporabljala Japonska, 16% Zahodna Evropa in 8% ZDA. Vsi uporabljeni roboti na Japonskem so bili domače proizvodnje, medtem ko je bilo 70% robotov, uporabljenih drugod po svetu, prav tako japonske proizvodnje. Japonska je bila leta 1989 prva na svetu po številu prijavljenih patentov s 317.000 patenti, ZDA so imele prijavljenih 82.000 patentov, Nemčija pa 32.000 (Hatibović, 1996, str. 16, 22).

Depreciacija jena zaradi druge naftne krize, je zopet pomenila velik razpon menjalnega tečaja jen/dolar, kar je omogočilo Japoncem rast izvoza. Začeli so zavzemati velik delež ameriškega trga, predvsem na področju avtomobilov in njihovih rezervnih delov, elektronike, jekla, itd..

V letu 1981 so ZDA sprejele Reaganov načrt, po katerem je vrednost dolarja narasla za 63%, vrednost jena pa padla, kar je še povečalo japonski izvoz. Do leta 1985 so imele ZDA že za 122 milijard \$ plačilno-bilančnega primanjkljaja, medtem ko je imela Japonska plačilno-bilančni presežek v vrednosti 56 milijard \$ (Kennedy, 2001, str. 58).

V začetku osemdesetih je globalna ekonomska recesija povzročila padec porabe nafte, zato je moral OPEC v marcu leta 1983 znižati ceno nafte in takrat se je začelo obdobje cenejše nafte. Kombinacija tega, skupaj s šibkim jenom in okrevanjem ameriške ekonomije, je imela blagodejni učinek na japonsko gospodarstvo v začetku osemdesetih. Veliko povečanje privatnih kapitalskih investicij in rast izvoza sta končno potegnili ekonomijo iz recesije in tako je realna rast v letih 1984 in 1985 znašala 4,1% (The Japan of Today, 2003).

Zaradi premočnega dolarja in posledično vse večjega japonskega trgovinskega presežka so se septembra 1985 v New Yorku zbrali finančni ministri petih največjih držav in se odločili,³ da je

³ Plaza Accord v septembru leta 1985.

dolar apreciiral preveč, zato je v nekaj tednih začel padati (Jare, 1999, str. 23). V naslednjih 12 mesecih je dolar začel padati od 240 jenov/dolar do pod 160 jenov/dolar. Zaradi te apreciacije jena je Japonska zopet zašla v recesijo, ki se je nadaljevala v leto 1986. Jen je še nadalje apreciiral in v letu 1988 dosegel razmerje 126 jenov za 1 dolar (glej spodnjo tabelo). To je pomenilo začetek Endake, oziroma obdobja visokega jena (Hsu, 1994, str. 398).

Tabela 6: Srednji tečaj jena za dolar ob koncu vsakega leta

Konec leta	Srednji menjalni tečaj
1975	305,15
1980	203,60
1985	200,60
1986	159,10
1987	123,50
1988	125,85
1989	143,45
1990	134,40

Vir: Statistics Bureau, 2003.

Sedaj se je v nezavidljivem položaju znašla Japonska, saj so se dolarske cene njenega izvoza močno zvišale, kar je pomenilo, da morajo njena podjetja, če hočejo preprečiti plačilno-trgovinski primanjkljaj, znižati cene in stroške ter investirati v modernejšo tehnologijo. To je Japonska odlično opravila, saj so ji pri tem pomagale cene uvoznih surovin izražene v jeni, ki so močno padle. Tako se je japonski uvoz zmanjšal bolj kot njen izvoz, kar ji je omogočilo, da obdrži visok presežek tekočega računa. Zaradi precenjenega jena je Japonska v tem času začela zasledovati gospodarsko rast na podlagi domačega povpraševanja. Ko je Japonska centralna banka v februarju 1987 znižala obrestno mere na 2,5%, so investicije poskočile iz 27% na 32% BDP do leta 1991 (Kennedy, 2001, str. 59).

Tako je bila povprečna realna gospodarska rast med leti 1971 in 1990 5,2%, presežek tekočega dela plačilne bilance pa je bil najvišji leta 1986 s 4,4% BDP (The Japan of Today, 2003).

2.3. Obdobje od leta 1991 do leta 1995

Ker je trgovinski presežek naraščal za 90 milijard \$ letno, so Japonci lahko investirali v vrednostne papirje, tuje premoženje, nepremičnine in tuji dolg. Možnosti za investiranje je bilo neskončno. Japonska centralna banka je, da bi omejila nadaljnjo rast vrednosti japonske valute, držala obrestno mero na izredno nizki stopnji, kar je imelo za posledico stabilne cene blaga široke potrošnje, hkrati pa je povzročilo nenormalno visoko rast cen delnic in nepremičnin (Jare, 1999, str. 23). Banke so posojale denar podjetjem, podjetja so ta denar investirala v nakup zemljišč in ker so dosegala enormne dobičke, so se podjetja zopet obrnila na banke po nove

kredite, katere so jim banke zaradi izkazanih velikih dobičkov z veseljem podelile in tako se je krog posojanja in kupovanja nadaljeval (Gordon, 2002). Cene zemljišč v Tokiu in Osaki so se trikratno povečale, japonski borzni indeks NIKKEI⁴ pa se je povečal iz 11.000 na kar 39.000 točk. Japonski poslovneži so pokupili za 140 milijard \$ premoženja in nepremičnin v ZDA, proizvajalci so gradili tovarne v ZDA, Evropi in Jugovzhodni Aziji z namenom, pridobiti si dostop do trga in tehnologije, izogniti se protekcionizmu in znižati stroške dela, ki so se na Japonskem močno povečali. Tokio je v tem obdobju postal svetovni finančni center, Japonska pa največji neto posojilodajalec. Celotna vrednost delnic, s katerimi je trgovala Tokijska borza, je celo presegla tisto na Wall Streetu. Kakšno finančno moč je dosegla Japonska v tem obdobju pove tudi podatek, da je bilo od osmih največjih svetovnih bank, sedem japonskih, od desetih največjih svetovnih bank pa kar devet japonskih (Hatibović, 1996, str. 40). Tako se je v letih 1988 in 1989 z odvečnim denarjem, ki se je zbiral na trgu delnic in nepremičnin, napihovala t.i. »mehurčkasta« ekonomija,⁵ katere visoke oziroma precenjene cene delnic in zemljišč so imele v naslednjem obdobju močne posledice.

Pod pritiskom špekulacij s cenami zemljišč ter grozeče inflacije zaradi začetka Zalivske krize v avgustu 1990, se je centralna banka Japonske leta 1989 odločila povišati obrestne mere in tako ohladiti ekonomijo. Obrestne mere so se nato povišale še leta 1990 in 1991, vendar, ko je »mehurček« cen počil, so padle najprej cene delnic, nato še cene zemljišč in ekonomija je zašla v recesijo. Recesija se je začela marca 1991 in postala najdaljša v povojnem obdobju (Haramis stockbroker, 2003). Borzni indeks NIKKEI je začel padati in dosegel vrednost 14.309 točk, prav tako so začele padati cene zemljišč (Kennedy, 2001, str. 59). Gospodarska rast je padla iz 4,1% v letu 1991 na 1,5% v letu 1992 in na 0,5% v letu 1993.

V začetku leta 1993, ko je kazalo, da si bo gospodarstvo opomoglo, je jen postal zelo močan. Tečaj jena je padel s 126 jenov/dolar konec leta 1992 na okoli 100 jenov/dolar v avgustu leta 1993 (Sato, 1999, str. 343). Zaradi močnega jena ni prišla v poštev možnost makroekonomske politike, da bi z izvozno ekspanzijo lahko potegnili gospodarstvo iz recesije.

Analiza bivšega strokovnjaka Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada pravi, da ustvarjanje izvoznih presežkov in kopičenje deviznih rezerv ni nikakršna sreča gospodarstva, temveč je glavni krivec napihovanja in poznejšega pokanja različnih finančnih »mehurčkov«.⁶ Po tej analizi japonski izvoznik izroči dolarje svoji banki, ki pa si želi imeti domači denar in zato prodaja ameriškega. Ta prodaja zvišuje vrednost domačega denarja v primerjavi z ameriškim, zato poskuša Japonska centralna banka to rast ustaviti s tiskanjem dodatnih jenov. Operacija se ponavlja neštetokrat (samo junija 2003 je, na primer, japonska centralna banka natisnila za 34

⁴ NIKKEI je oznaka za borzni indeks 225 podjetij, ki kotirajo na Tokijski borzi.

⁵ »Mehurčkasta« ekonomija se imenuje obdobje hitrega dviga zasebnega povpraševanja na Japonskem od leta 1986 do leta 1990 in njegov padec leta 1990. Dr. Bogomil Ferfila v svojem delu Vladni projekt reform na Japonskem govori o »mehurčkasti ekonomiji« in o »mehurčku cen«, oboje zapisano v narekovajih, zato sem se tudi jaz odločil, da bom v svojem delu uporabljal te izraze, napisane v narekovajih. Besedo mehurčkasta ekonomija uporablja tudi D.K. Goli v svojem delu z naslovom Optimalno upravljanje korporacije, vendar tu beseda mehurčkasta ni zapisana v narekovajih.

⁶ Analizo vsebuje knjiga Richarda Duncana z naslovom Dolarska kriza.

milijard dolarjev jenov, kar pomeni, da je tolikokrat v tem mesecu posredovala na trgih v korist dolarja) s končnim rezultatom, da denar, ki je bil natisnjen zaradi posredovanja, še naprej napihuje vrednosti finančnega in realnega premoženja. Po tej analizi je bil to osnovni mehanizem ustvarjanja teh vrednostnih »mehurčkov« na Japonskem. Glavni krivec za te težave so torej ustvarjanje denarja, napihovanje likvidnosti in kreditna ekspanzija, ki je neizbežna spremljevalka kopičenja izvoznih presežkov in deviznih rezerv. Ker vse to poteka bistveno hitreje od rasti domačega povpraševanja (plače ne morejo rasti s takšno hitrostjo), se ta kreditna ekspanzija neizbežno konča najprej z napihovanjem, nato pa tudi pokom različnih vrednostnih »mehurčkov«, seveda z vsemi težavami, ki jih za seboj pusti takšen dogodek (Bošković, 2003, str. 17).

Ko je »mehurček« počil, je le majhen del japonske populacije pridobil na premoženju, večina populacije pa je beležila velike izgube. Poleg tega so se ustvarila ogromna slaba posojila bank. Sredstva podjetij, bank in posameznikov so se zmanjšala, kar jih je naredilo spet revnejše in ker so imeli manj, so tudi manj trošili. Tista podjetja, ki so povečevala kapacitete v obdobju nastajanja »mehurčka«, so sedaj ostajala z odvečnimi kapacitetami. Bila so prisiljena zmanjšati odvečni inventar, opremo in zaposlene, zapuščino prevelikega investiranja v letih »mehurčkaste« ekonomije. Seveda je tiste, ki so špekulirali s cenami delnic in zemljišč, pok »mehurčka« prizadel še bolj in v začetku devetdesetih let se je delež bankrotov skokovito povečal. Ko so cene nehale padati, so izgube znašale 60% najvišje vrednosti cen in poniknilo je okrog 370 bilijonov jenov (Woronoff, 1996a, str. 31, 247). Japonska centralna banka je v septembru 1993 znižala obrestno mero na rekordnih 1,75%. Okrevanje ekonomije je bilo zelo počasno, gospodarska rast se je zvišala samo na 0,5% v letu 1994, poleg tega je jen nenehno apreciiral do 100 jenov/dolar, finančni sektor pa se je skoraj sesul zaradi slabih posojil. Da bi vzpodbudila rast je vlada določila fiskalne vzpodbude, te pa so le povišale javni dolg, ki se je v tem obdobju povišal na okrog 100% BDP, rasti pa praktično ni stimulirala (Gordon, 2002). Zato je Japonska centralna banka ponovno znižala obrestno mero, naprej na 1% v aprilu 1995, nato pa celo na 0,5% v septembru istega leta. Leta 1995 se je gospodarska rast zaradi teh ukrepov povišala na 2,3% BDP. Ker pa so cene zemljišč še naprej padale, banke pa so se soočale s slabimi posojili, tudi nižje obrestne mere niso pomagale stimulirati kreditiranja.

Med tem obdobjem je Japonski uspelo obdržati vlogo druge največje ekonomske sile na svetu, čeprav je v devetdesetih letih dosegala nižjo rast kot druge največje države. Japonski BDP je leta 1994 znašal 4,7 bilijonov dolarjev, pred njo so bile na svetu le ZDA z 6,6 bilijonov dolarjev BDP. Japonska je bila v letu 1994 najvišje uvrščena po velikosti BDP na prebivalca, saj je ta znašal 35.644 \$ (glej spodnjo tabelo). Tako je Japonska ohranila najvišji BDP na prebivalca v Skupini sedmih industrijskih držav od leta 1986 (The Japan of Today, 2003).

Tabela 7: Stopnje rasti BDP v % in višina BDP na prebivalca na Japonskem v ameriških dolarjih za obdobje od leta 1971 do leta 1994

Leto	Stopnja rasti BDP (v %)	BDP na prebivalca (v \$)	Leto	Stopnja rasti BDP (v %)	BDP na prebivalca (v \$)
1971	4,3	5.145	1983	2,7	11.132
1972	8,1	6.346	1984	4,3	11.531
1973	7,7	7.519	1985	5,0	11.979
1974	-0,6	6.864	1986	2,6	17.308
1975	2,8	6.859	1987	4,1	20.890
1976	4,2	7.078	1988	6,2	24.936
1977	4,7	8.107	1989	4,7	24.155
1978	4,9	10.749	1990	4,8	24.042
1979	6,7	10.923	1991	3,8	26.740
1980	3,6	10.853	1992	1,0	28.643
1981	3,6	11.474	1993	0,3	32.629
1982	3,2	10.408	1994	0,6	35.644

Vir: Kennedy, 2001, str. 72.

2.4. Strukturno prilagajanje gospodarstva

Japonska vlada, ki je bila zaslužna za izjemno rast v povojnem obdobju, vendar pa je napravila veliko napako z »mehurčkasto« ekonomijo ob koncu osemdesetih let, se je konec 90-ih let prav gotovo zavedala kriznih razmer. Ugotovila je, da se japonsko gospodarstvo po puku »mehurčkaste« ekonomije še ni uspelo zadovoljivo »pobratiti«, kljub temu, da je vlada že sprejela vrsto paketov ekonomskih ukrepov in politik, katerih cilj je bilo oživljanje gospodarstva. Deloma je bila v tem uspešna, vendar pa je s tem povzročila velike proračunske primanjkljaje, oziroma kumulirala javni dolg. V letu 1997 naj bi bil primanjkljaj osrednje vlade in lokalnih vlad že 5,4% BDP, celotni javni dolg pa že okoli 100% BDP (Ferfila, 1998, str. 581).⁷

Leta 1998 je vlada ocenila, da obstajata dva glavna razloga, ki sta povzročila dolgotrajno stagnacijo japonskega gospodarstva, ki traja še danes. Prvi razlog so velikanska slaba posojila, ki jih japonske banke zaenkrat še niso uspele odpraviti. Stagnacija ekonomije in slaba posojila so pripeljala do začaranega kroga iz katerega se je težko izvleči, saj slaba posojila zavirajo rast ekonomije, majhna rast pa ne pomaga zadovoljivo hitro rešiti problemov slabih dolgov. Drugi razlog leži pri poslovnem sektorju in potrošnikih, ki s pesimističnim gledanjem na prihodnjo rast ekonomije povzročajo negativni učinek na ekonomijo (Statistics Bureau, 2003).

⁷ Maastrichtski kriteriji, ki veljajo za članice Evropske Unije, določajo zgornjo mejo tekočega proračunskega primanjkljaja v višini 3% BDP, zgornjo mejo javnega dolga pa v višini 60% BDP.

V tem času je borzni indeks NIKKEI padel na polovico najvišje vrednosti, komercialne cene zemljišč pa le nekaj manj. Tako velik in hiter padec cen ključnih bilančnih postavk oziroma premoženja, je imel za posledico velike probleme pri finančnih institucijah, pri katerih so se posamezniki in podjetja zadolžili in vknjižili svoje premoženje kot jamstva za kredit. Finančne institucije so se nenadoma znašle obremenjene z velikimi nevračljivimi dolgovi, nekaj jih je propadlo in zaupanje v japonsko finančno trdnost doma in na tujem se je hitro zmanjšalo.

Zaupanje pa je, kot sem že omenil, ključni dejavnik za nemoteno delovanje finančnih institucij, zato je bilo nujno, da je vlada poskušala zaupanje obnoviti. V okviru t.i. »izjemnih ukrepov« za stabilizacijo finančnega sistema je vlada zagotovila 30 bilijonov jenov (okoli 220 milijard \$), od tega 10 bilijonov v državnih obveznicah, 20 bilijonov pa v državnih garancijah. Vlada je bila mnjenja, da naj bi se s tem ukrepom obnovilo domače in tuje zaupanje v japonske finance. V aprilu 1998 je vlada uvedla ukrep t.i. »hitrih popravkov«, katerega namen je bilo zagotavljati ustrezno bančno kapitalsko osnovo preko kontroliranja razmerij med kapitalom banke in njenimi krediti. To pa je še dodatno zablokiralo finančne institucije pri dajanju posojil, saj so si želele izboljšati bilance oziroma svoja kapitalska razmerja. Zlasti majhna in srednje velika podjetja so se zato znašla v pravem »kreditnem krču«. Vlada je zato ustanovila poseben sklad s kapitalom 25 bilijonov jenov (170 milijard \$), ki naj bi v letu 1997 in 1998 s krediti pomagal majhnim in srednjim podjetjem.

Dolgoročno vladno reformiranje japonskega gospodarstva se je začelo s programom »Strukturalnih reform šestih področij« v letu 1996, nadaljevalo s »Spremembami deregulacijskega akcijskega programa leta 1997«, in »Akcijskim programom za ekonomske strukturne reforme japonskega gospodarstva v obdobju fiskalnih let 1998-2003«. Šest glavnih strukturalnih reform, ki naj bi rezultirale v povečanju domačega povpraševanja, kar naj bi privedlo do rasti japonske ekonomije, je (Ferfila, 1998, str. 588-642):

- administrativna reforma, ki zajema predvsem prenos vladnih funkcij na zasebni sektor, krepitev voljenih političnih funkcij nasproti birokratskim in decentralizacijo birokracije, kar naj bi omogočilo večjo učinkovitost in odzivnost na potrebe ljudstva,
- reforma gospodarstva, ki se zavzema za krepitev ponudbene strani japonskega gospodarstva, predvsem za deregulacijske politike na vseh področjih in za čim hitrejši razvoj novih industrij in poslov,
- reforma finančnega sistema, katere cilj je oživitev japonskih finančnih trgov in jih tako napraviti bolj konkurenčne tujini, predvsem z liberalizacijo finančnega poslovanja. To se skuša napraviti z znižanjem provizije pri poslovanju z vrednostnimi papirji in tujimi valutami, z omejitvijo pristojnosti finančnega ministrstva, omejitvijo političnega vmešavanja v posle centralne banke, itd. Drugi cilj te reforme je stabilizacija finančnih razmer, kjer naj bi vlada pomagala finančnim institucijam pri problemu nakopičenih nevračljivih dolgov, ki so se pojavili po poku »mehurčkaste« ekonomije,
- strukturna reforma vladnih financ, katere namen je postopno zniževanje tekočega proračunskega primanjkljaja tako, da bi ta do leta 2003 dosegel 3% BDP, vendar se je datum uresničitve reforme zamaknil do leta 2005. Ta reforma vsebuje tudi vladni paket spodbujanja gospodarstva in reforme posameznih davkov,

- izobraževalna reforma, ki temelji predvsem na poudarjanju večje fleksibilnosti in individualnosti izobraževalnega sistema, kar naj bi privedlo do večje kreativnosti učencev,
- strukturna reforma sistema socialnega zavarovanja, katerega je potrebno reformirati zaradi spreminjajoče se demografije.

Sedaj, ko bi morale biti vsaj nekatere reforme že uresničene in gospodarstvo ponovno v vzponu, bom predstavil nekaj podatkov iz obdobja od 1996 do 2003, iz katerih je razvidno, da strukturne spremembe zaenkrat še niso pripomogle k temu, da bi Japonska prišla iz faze recesije.

Leta 1999 je japonska ekonomija začela postopno okrevati. To okrevanje je bilo tranzicijski fenomen z nizkimi investicijami v opremo in veliko odvisnostjo od tujega povpraševanja in povpraševanja po IT (informacijski in komunikacijski tehnologiji). Ozadje tega okrevanja je bilo svetovno naraščanje povpraševanja po IT, predvsem s strani ZDA, kar je stimuliralo proizvodnjo v Vzhodni Aziji, ki je postala produkcijski center IT produktov. To je povzročilo japonski izvoz elektronskih komponent in polprevodnikov v azijske države.

V sredini leta 2000 je v svetovni ekonomiji počil »mehurček« cen IT, ki je nastal zaradi preoptimističnih ocen povpraševanja po IT v ZDA. Zopet je bilo potrebno prilagoditi odvečni inventar in opremo. Ker je bila takrat IT že razvita po celem svetu in je bilo medsebojno poslovanje med državami močno, se je upočasnitev pri IT poslovanju prenesla po celem svetu in tako je tudi Japonska doživela upočasnitev rasti v letu 2001 (Statistics Bureau, 2003).

V septembru leta 2001 se je pojavil val terorizma, ki je imel negativen vpliv na svetovno ekonomijo, kar se je odrazilo tudi v japonski ekonomiji. Medtem, ko je rast japonske ekonomije v letu 2001 vseskozi padala, se je ta trend v letu 2002 upočasnil in pokazali so se nekateri znaki prebujanja ekonomije. Nato se je zaradi iraške krize v drugi polovici leta 2002 in izbruha SARS-a v letu 2003 zopet povečala negotovost v svetovni ekonomiji, kar je vplivalo tudi na Japonsko. Indeks NIKKEI, ki je bil konec osemdesetih let na najvišji vrednosti okrog 40.000 točk, je konec aprila 2003 padel na najnižjo vrednost 7.600 točk (Banque Bonhote, 2003).

Tabela 8: Povprečna vrednost tokijskega borznega indeksa NIKKEI od leta 1992 do leta 2002

Leto	Indeks NIKKEI (povprečna vrednost)
1992	16.924,95
1993	17.417,24
1994	19.723,06
1995	19.868,15
1996	19.361,35
1997	15.258,74
1998	13.842,17
1999	18.934,34
2000	13.785,69
2001	10.542,62
2002	8.578,95

Vir: Statistics Bureau, 2003.

Od takrat se makroekonomske razmere na Japonskem počasi, a vztrajno izboljšujejo. Ta pozitivni trend potrjuje več kazalnikov: BDP se je v drugem četrtletju leta 2003 na letni ravni povečal za 3,9%, indeks podjetniškega zaupanja narašča že peti mesec zapored, stalno se krepi izvoz in zasebno povpraševanje, tokijski borzni indeks NIKKEI pa se je od začetka aprila dvignil že za več kot 30% na okrog 10.000 točk, oziroma na vrednost, ki jo je imel leta 1984 (Erker, 2003, str. 16). Glavne strukturne težave japonskega gospodarstva, kot so slaba posojila bank in javni dolg, ki je večji od 140% BDP, ostajajo nerešene, vendar je pri tokratnem oživljanju gospodarstva ključnega pomena dejstvo, da sta motorja rasti izvozno povpraševanje in zasebna poraba, medtem ko je v prejšnjih letih skrajno šibko gospodarsko rast zagotavljala predvsem javna potrošnja, natančneje različni velikopotezni infrastrukturni projekti, financirani iz proračuna. Eden najpomembnejših dejavnikov za trenutno konjunkturo gospodarstva je dokaj šibek jen v razmerju do dolarja, kar zagotavlja konkurenčnost japonskih korporacij na mednarodnem trgu. Da bi preprečili apreciacijo jena glede na dolar, so Japonci v prvih osmih mesecih in pol leta 2003 na svetovnih finančnih trgih kupili kar 110 milijard dolarjev. Novi finančni minister je izjavil, da bo nadaljeval z izvajanjem te strategije (Osolnik, 2003, str. 15). Zaslediti je velik potencial japonskega gospodarstva v povečani učinkovitosti domačih podjetij. Operativni dobički podjetij, ki kotirajo na borzi, sedaj znašajo okoli 230 milijard ameriških dolarjev, kar je za dvajset odstotkov več kot leta 1990, ko je bil dosežen maksimum (Erker, 2003a, str. 16).

Nizka raven cen delnic, zemlje in proizvodov pa ni nujno slab dejavnik za japonsko gospodarstvo. Padec cen do optimalne stopnje, pri kateri bi si potrošniki lahko normalno pridobili delnice, zemljo ali proizvode, bi lahko pomenil, da bi si japonska ekonomija zagotovila dobre možnosti za trdno strukturo gospodarstva. Da se približuje tej točki, nakazuje

prestrukturiranje gospodarstva na različnih področjih. Velik vpliv na prestrukturiranje japonske ekonomije bo prispevalo tudi povečanje števila vstopov tujih podjetij na Japonsko (Kyodo News, 2001).

Trenutno japonske gospodarstvenike najbolj skrbi vztrajna deflacija, ki zmanjšuje dobičke družb, ovira potrošnjo ter otežuje odplačevanje kreditov. Ostali problemi so: visoka slaba posojila bank, rekordna brezposelnost, neprestane selitve proizvodnje v cenejše države, nizka potrošnja in pomanjkanje novih poslovnih priložnosti (STA/DPA, 2003).

Velike strukturne reforme je zaslediti v finančnem sektorju, ki se je bil zaradi poka »mehurčka« in povečane mednarodne konkurence zaradi procesa globalizacije ter investiranja v IT, prisiljen prestrukturirati. Tako se je 21 največjih japonskih bank, ki močno slonijo na keiretsu povezavah, združilo v štiri gigantske skupine, na čelu s finančno skupino Mizuho, kot največjo finančno skupino na svetu, gledano po velikosti kapitala. Ta integracija bank vodi do nadaljnjih medsebojnih povezav v drugih industrijskih sektorjih, kot so zavarovalništvo, kemična in kovinska industrija. Pričakuje se, da bo takšna industrijska reorganizacija prispevala k dodatni gonilni moči ekonomije (Kyodo News, 2001).

Spremembe v keiretsu podjetniških skupinah so pripeljale do znižanja navzkrižnega lastništva med temi skupinami, medtem ko se je število združitvev in poslovnih povezav med keiretsu-ji povečalo (The Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2002). To je z uvedbo sistema, po katerem se vrednost poslovnih korporacij meri po tržnem sistemu v letu 2000, privedlo do prodaje delnic drugih podjetij, z namenom zmanjšanja prikrite izgube. To prodajanje delnic je eden od vzrokov padca tokijskega borznega tečaja (Kyodo News, 2001).

Ena od glavnih značilnosti sedanje Japonske je deflacija, ki se je začela spomladi leta 1999. Cene so vsako leto od takrat naprej padale (glej spodnjo tabelo). To obdobje je prvo dolgotrajno deflacijsko obdobje japonske ekonomije po 2. svetovni vojni.

Tabela 9: Letna stopnja inflacije na Japonskem (v %)

Leta	Stopnja inflacije (v %)
1999	- 0,7
2000	- 1,3
2001	- 1,5
2002	-1,5
2003 (ocena)	- 1,2
2004 (napoved)	- 1,0
2005 ⁸	- 0,8

Vir: Mašanović, 2003, str. 9.

⁸ Napoved ob nespremenjeni ekonomski politiki.

Japonska je edina od razvitih držav, ki se bori z deflacijo. Medtem ko je nizka inflacija zaželena zaradi številnih ugodnosti, ki jih prinaša, posebno zato, ker zmanjšuje negotovost, omogoča učinkovitejšo alokacijo resursov, odpravlja dvome o bodoči vrednosti denarja ter dovoljuje ekonomsko in finančno načrtovanje tudi za daljši čas, pa deflacija, oziroma trajnejše znižanje splošne ravni cen, ni zaželena. Pocenitev različnih izdelkov in storitev ne spodbuja nujno porabnikov k dodatnim nakupom. Možno je celo nasprotno ravnanje, da v pričakovanju novih, dodatnih pocenitev, kupci odlašajo z nabavami, kar zmanjšuje potrošnjo. Poleg tega deflacija povzroča prerazporeditev dohodka od dolžnikov v korist posojilodajalcem, oziroma od skupine z večjo, k skupini z manjšo mejno nagnjenostjo k porabi. V naslednji fazi se podjetja prilagajajo zmanjšanju potrošnje tako, da odpuščajo delavce in krčijo obseg proizvodnje. Rast števila brezposelnih sedaj še toliko bolj potiska potrošnjo navzdol. Tako se aktivira recesijska spirala: upadanje cen 1 - manjša proizvodnja 1 - zmanjšanje zaposlenosti 1 - manjša poraba 2 - nižje cene 2 - manjša proizvodnja 2 - itd.. Znižanje cen pri nizkih nominalnih obrestnih merah povzroča večjo realno vrednost, kar zmanjšuje investicije. Deflacija zavira učinkovitost monetarne politike (Savin, 2003, str. 8).

Vzroki za japonsko deflacijo so trije. Prvi vzrok je strukturni faktor ponudbene strani. Uvoz tekstila in potrošniških dobrin z nizkimi cenami je skokovito naraščal od leta 1999, prav tako nezadržno pa narašča tudi delež uvoza iz Kitajske. Tudi proizvodi iz azijskih držav, vključno s Kitajsko, ki jih delajo japonska podjetja v tujini za uvoz na Japonsko, znižujejo cene dokončanih proizvodov na Japonskem. Nadalje pa učinki strukturnih faktorjev, kot so inovacije v zvezi IT in racionalizacija distribucijskega sistema, še povečujejo pritisk na znižanje cen dobrin.

Drugi razlog za deflacijo je na strani povpraševanja, ki izhaja iz šibkih poslovnih razmer. Ekonomija je leta 1999 začela okrevati, vendar zelo slabotno in zaradi te slabotnosti ekonomije je bila prisotna sila, ki je potiskala cene navzdol. Glede na takšne razmere, so se povečala tudi pričakovanja ljudi glede znižanje cen.

Tretji razlog je finančni. V razmerah, kjer so sile povpraševanja in ponudbe zelo močne, v ozadju pa se skrivajo preveliki dolgov podjetij, se poslovni svet ne potruži zadosti, da bi povečal svoj kapital in tako vmesne funkcije finančnih institucij ne delujejo usklajeno.

Trenutno stanje japonskega gospodarstva z nizko gospodarsko rastjo odraža veliko število stečajev. V letu 2002 je bilo 18.928 stečajev, kar je za 5,6% manj kot leto prej, ki je bilo drugo najvišje po številu bankrotov po 2. svetovni vojni. Največ stečajev je bilo zabeleženih v gradbeništvu (5.752 stečajev), prodaji na debelo (3.288 stečajev) in proizvodnji (3.213 stečajev). Procentualno se je za največ povečalo število stečajev pri transportu in komunikacijah (za 5,9%), nato v storitvenem sektorju (z 2.263 stečaji za 4,2%), medtem ko je bilo pri prodaji na debelo (za 11,5%), prodaji na drobno (za 1,8%) in proizvodnji (za 10,9%) opaziti zmanjšanje števila bankrotov glede na prejšnje leto (Statistics Bureau, 2003).

3. INSTITUCIONALNE ZNAČILNOSTI JAPONSKE

3.1. Zunanje-ekonomski odnosi

Po vsaki od obeh naftnih kriz je japonski tekoči račun kazal primanjkljaj še nekaj let. Vendar je plačilna bilanca začela kazati pozitiven predznak leta 1981 in od leta 1983 se je presežek plačilne bilance povečeval zelo hitro. Ta presežek je bil odraz povečane mednarodne tekmovalne moči Japonske pri proizvodnji kvalitetnih dobrin, relativno podcenjenega jena in ekspanzije ameriške ekonomije v tistem času.

Japonska se je trudila zmanjšati to zunanje neravnovesje in je v juliju 1985 predstavila akcijski načrt, s katerim bi izboljšali dostop do japonskega trga. Ta načrt je zavzemal revizijo japonskega sistema standardov in certifikatov in zmanjšanje ali odpravo carin za nekatere proizvodne izdelke.

V septembru leta 1985 so se največje industrijske države odločile popraviti močan dolar, da bi zmanjšale trgovinsko neravnovesje. To je povzročilo dramatična valutna prilagajanja, ki so povzročila, da je jen apreciiral za več kot 40% proti dolarju v razmiku nekaj mesecev.

Ta prilagajanja plačilne bilance, odražena v apreciaciji jena in japonski težnji po povečanju uvoza, so se začela v letu 1987. Presežek tekočega računa se je od leta 1987 vsako leto zniževal do leta 1990, ko je znašal 33,7 milijarde \$; to je bila približno tretjina zneska presežka tekočega računa iz leta 1986. Po letu 1990 je presežek tekočega računa plačilne bilance zopet naraščal tri zaporedna leta, ko so poslabšane domače ekonomske razmere vodile do zmanjšanja uvoza zaradi zmanjšane domačega povpraševanja, medtem ko se je izvoz elektronskih komponent močno povečal (The Japan of Today, 2003). Nato je leta 1998 presežek trgovinske bilance dosegel najvišjo vrednost v zgodovini, saj se je izvoz povečal zaradi izboljšanih gospodarskih razmer v Evropi in ZDA, uvoz pa je bil zaradi šibkega domačega povpraševanja nizek.

Japonski zunanjetrgovinski presežek se je septembra 2003 na letni ravni zvišal za 4,8% na 10,11 milijarde dolarjev. Trgovinski presežek z ZDA še naprej upada. Septembra se je znižal za 11,5% na 5,66 milijarde dolarjev. Zunanjetrgovinski presežek Japonske z ostalimi azijskimi državami se je v primerjavi z lanskim septembrom povečal za 25,8% na 4,47 milijarde dolarjev (Reuters, 2003a, str. 16).

Japonska industrija se je, da bi se izognila trgovinskim sporom in zmanjšanju dobičkov zaradi močnejšega jena, odločila obrniti stran od tradicionalne odvisnosti od izvoza. Tako se je sedaj Japonska usmerila v proizvodnjo v tujini, v preskrbovanje določenih komponent iz tujine in v uvajanje mednarodnih oddelkov dela med industrijami.

Ta pristop temelji na mišljenju, da so direktne investicije najbolj učinkovite pri izogibanju sporov z japonskimi trgovinskimi partnerji. Prav tako ta pristop pravi, da bi realizacija

medsebojno komplementarnih oddelkov dela med industrijami omogočila koristi vsem vključenim stranem. S premestitvijo dela proizvodnje v druge države, tudi države v razvoju, se Japonska lahko osredotoči na področja, kjer je prevladuje, s tem mislim predvsem na razvoj novih sektorjev visoke tehnologije.

Direktne investicije omogočajo večjo kontrolo nad vloženim kapitalom, a so tudi bolj tvegane, kot vlaganja v državne obveznice.

Ta trud industrije je dvignil direktne tuje investicije na 26,8 milijarde \$ v letu 1978, kar je postavilo Japonsko na prvo mesto na svetu glede višine direktnih tujih investicij. Od takrat naprej so se direktne investicije močno povečevale in v letu 1989 znašale že 67,5 milijard \$. Direktne investicije so se najbolj povečale na področju Jugovzhodne in Vzhodne Azije, kjer je Japonska postala največji ali drugi največji investitor (Chiu, 1995, str. 161, 222). Od leta 1990 do leta 1992 so se direktne tuje investicije nekoliko znižale, saj je Japonska postala zelo previdna, ker so se globalne razmere močno poslabšale, poleg tega pa je imela takrat Japonska še težave s pokom »mehurčka«. V letu 1993 so se investicije prvič po štirih letih povišale na 36 milijard \$, apreciacija jena pa je prisilila proizvajalce, da so investirali na Kitajsko in v druge države v razvoju. Tuje investicije v letu 1994 so znašale že 41,1 milijard \$.

V teh letih se je kar nekaj japonskih izdelovalcev avtomobilov odločilo odpreti tovarne v Severni Ameriki. Podobno je bilo tudi z industrijo električnih proizvodov, ki je prav tako odprla tuje podružnice. Investiranje, ki ga opravlja Japonska v tuje države, za te pomeni ustvarjanje novih delovnih mest, kot tudi pospešitev prenosa novih tehnologij (The Japan of Today, 2003).

V letu 1999 so direktne tuje investicije Japonske znašale 23 milijard \$, direktne tuje investicije na Japonsko pa 13 milijard \$, medtem ko so bile le leto prej 3,2 milijarde \$.

Z liberalizacijo finančnega trga se od leta 1997 direktne tuje investicije na Japonskem močno povečujejo. Tujci investirajo predvsem v storitveni sektor, v proizvodni pa manj, čeprav se delež tujih investicij v specifičnih proizvodnih sektorjih tudi povečuje. Tu mislim predvsem na prevzeme in združevanja v avtomobilski industriji, kot so bili na primer: Ford – Mazda v letu 1998, Renault – Nissan v letu 1999 in DaimlerChrysler – Mitsubishi v letu 2000. Samo nakup 34% deleža v Nissanu je Renault stal 5,4 milijarde \$ (World Investment Report, 2000, str. 38, 283).

Leta 2001 je bilo zaradi svetovne recesije zaslediti velik upad direktnih tujih investicij japonskih podjetij. Direktne tuje investicije so se leta 2001 znižale za 35% oziroma za 17 milijard \$ glede na leto 2000. Direktne tuje investicije v proizvodno industrijo so se povečale za 19% oziroma za 2,3 milijarde \$, medtem ko so se investicije v neproizvodno industrijo znižale za kar 53% oziroma 19,3 milijarde \$ (Statistics Bureau, 2003).

Pri državah Jugovzhodne Azije, ki jih je leta 1997 doletela azijska kriza, je bila zelo pomembna vloga Japonske kot dajalca kreditov in pomoči, tako v okviru vladnega razvojnega programa, kot v okviru nujnih paketov ogroženim azijskim državam.

Tabela 10: Krizna pomoč nekaterih najpomembnejših držav in organizacij trem azijskim državam do maja 1998 (v 100mio \$)

Država ali organizacija	Tajska	Indonezija	J. Koreja
Mednarodni denarni sklad	40	100	210
Svetovna banka	15	45	100
Azijska razvojna banka	12	35	40
Japonska	40	50	100
ZDA	0	30	50
Singapur	10	50	10

Vir: Ferfila, 1998, str. 587.

Podatki iz zgornje tabele kažejo ogromen pomen Japonske na tem področju, saj je Japonska dajala več pomoči (190 milijard \$), kot cela Svetovna banka (160 milijard \$). Pri višini pomoči Tajski se je izenačila z Mednarodnim denarnim skladom, močno pa je prekašala prispevek Azijske razvojne banke, s tem, da Japonska daje enega največjih denarnih prispevkov tudi v sklade teh finančnih organizacij (Ferfila, 1998, str. 586-587).

3.2. Trg dela

Večina Japoncev bi raje izbrala slabše plačano delovno mesto s stalno zaposlitvijo v kakšnem prestižnem koncernu, kot pa delala za podjetje, ki ne zagotavlja permanentne zaposlitve, a ponuja višjo plačo. Sistem doživljenjske zaposlitve ponujajo predvsem srednja in večja podjetja, ki vključujejo približno tretjino tako zaposlenih. Manjša podjetja se ne držijo te politike. Sistem doživljenjskega zaposlovanja je bil veliko let močno občudovan med Japonci in podjetja so si tako pridobila veliko zvestobo delavcev, poleg tega pa so si zagotovila neprekinjeno rast, za katero je bilo potrebno zaposlovanje vedno večjega števila delavcev. Japonska je zato imela nizko stopnjo brezposelnosti v primerjavi z drugimi razvitimi deželami.

Nezaposlenost je bila do konca sedemdesetih let stabilna okrog 2%, nato pa je naglo narasla na 2,8% oziroma 1,71mio brezposelnih v letu 1986. Glavna razloga povečanja brezposelnosti sta bila takratna počasnejša gospodarska rast in sprememba v ekonomski politiki. Od izvozno usmerjene ekonomije so se osredotočili na ekonomijo, ki temelji na domačem povpraševanju (The Japan of Today, 2003).

Nato se je stopnja brezposelnosti konec devetdesetih let znižala na 2,1%, vendar se je od poka »mehurčkaste« ekonomije naprej spet vztrajno povečevala (glej spodnjo tabelo) in trenutno

znaša 5,3%. Vendar strokovnjaki ocenjujejo, da se bo število brezposelnih zmanjšalo, ko bo večina managerjev prepričanih, da bo gospodarska konjunktura dolgotrajna (Osolnik, 2003, str. 15).

Tabela 11: Stopnja brezposelnosti za Japonsko od leta 1990 do leta 1999 (v %)

Leta	Stopnja brezposelnosti (v%)
1990	2,2
1995	3,3
1996	3,5
1997	3,5
1998	4,2
1999	4,9

Vir: OECD Employment Outlook, 2000, str. 203.

Sistem napredovanja v japonskih korporacijah poteka po načelu starosti. K temu pripomorejo tudi davčne ugodnosti, saj dlje, ko delavec dela za podjetje, manjši davek plačuje pri dohodkih po upokojitvi. Prav zaradi vsega tega je na Japonskem zelo malo izvršnih direktorjev, starih manj kot 55 let.

Po zakonu iz leta 1993 je japonski delovni teden dolg 40 ur. Vse druge ure naj bi bile nadure, ki bi jih bilo potrebno plačati 25 do 30 odstotkov več kot redne ure. V resnici pa je zlasti manjšim podjetjem dovoljeno, da imajo še vedno 44 ali 46 urni delovni teden. Tu lahko po uradnih statistikah vidimo »statistično kozmetiko«, ki je na Japonskem zelo pogosta. Po njej je bil na Japonskem delovni teden leta 1998 med najkrajšimi na svetu, to je le 39,6 ur na teden. Francija je imela tedaj 39,8, Nemčija 39,7, ZDA 42,5 in Velika Britanija celo 43,5 ur na teden. Dejansko pa je letni obseg delovnih ur na Japonskem večji kot v večini zahodnih držav, okoli 2000 ur, kar je okoli 300 do 400 ur več kot v Franciji ali Nemčiji. Čeprav imajo zaposleni pravico do 20 dni plačanega dopusta, jih v povprečju porabijo le devet. K temu je treba prišteti še 150 povprečnih nadur na zaposlenega in šele tako dobimo stvarno sliko »neskončnega japonskega garanja« (Ferfila, 1999, str. 338-339).

V japonskih podjetjih pa je prisotno še tako imenovano »uslužnostno nadurno delo«, kjer zaposleni delajo preko delovnega časa brezplačno in takšno nadurno delo ni nikjer evidentirano. To je še dodatnih 10% na prej izračunano delovno obremenitev. Zaposleni se težko uprejo taki praksi, saj nimajo večje sindikalne moči, prav tako pa vedo, da bi bile njihove ocene pri ocenjevanju slabše, češ da niso dovolj predani korporaciji (Sugimoto, 1997, str. 93).

Poudariti je treba, da je dobršen del tistih devet dni porabljenega plačanega dopusta bolniška odsotnost. Večina japonskih podjetij namreč nima prav natančnih opredelitev plačane bolezenske odsotnosti. Torej ne ostane zaposlenim nič drugega, kot da ob bolezni porabijo svoje dopustniške

dneve. Če pa gre za dolgotrajno bolezensko odsotnost, je večinoma prepuščeno podjetju, da odloči, kaj bo bolnemu delavcu plačalo, česa pa ne (Ferfila, 1999, str. 338-339).

Zato ne presenečajo podatki ankete med mladimi delavci na Japonskem, ki jo je naredilo ministrstvo za delo. Podatki so pokazali, da na tri delavce eden želi zamenjati delo, dva od treh delavcev pa delata le za preživetje. Še bolj zaskrbljujoči so podatki, pridobljeni iz mednarodnih študij. V eni teh študij, kjer so primerjali deset držav, je bila Japonska po stopnji lojalnosti do delodajalca rangirana šele na peto mesto, peta je bila tudi glede volje do dodatnega dela v podjetju in šele osma pri ocenjevanju stopnje zadovoljstva z delovnim življenjem. V neki drugi študiji, ki prav tako ocenjuje mlade delavce, se je izkazalo, da je 52% Američanov in 66% Britancev zadovoljnih s svojim delom, medtem ko je takih na Japonskem le 16% (Woronoff, 1996, str. 45).

3.3. Kapitalski trg

Na japonskem finančnem trgu dominirajo večje domače banke, kar omejuje razvoj trga premoženja. Po 2. svetovni vojni so japonske banke povpraševale po finančnih sredstvih, vendar posamezniki niso bili naklonjeni tveganju, poleg tega pa so imeli malo denarja. Zato so bile banke prisiljene prevzeti nase financiranje podjetij. Posamezniki so svoje prihranke vlagali v banke, te pa so njihove prihranke posojale podjetjem. Rezultat tega je bil, da so bila podjetja financirana preko dolgov in ne preko premoženja.

Ker so banke igrale najpomembnejšo vlogo pri financiranju podjetij, je postal odnos med bankami in podjetji medsebojno odvisen. Da so se lahko zavarovali, so banke in podjetja tvorili medsebojne odnose in tako imeli eden v drugem premoženje. Zelo pomembne so bile omejitve pri zavarovanju finančnih portfeljev bank, ki so bile nizke. Japonske banke so lahko posodile tudi do 20% svojega kapitala posameznemu posojilojemalcu, v primerjavi z 10% v ZDA.

Večina japonskih institucij je imela svoje bilance stanja izražene v knjigovodski vrednosti in ne v tržni vrednosti. V nekaterih primerih je to vodilo do skritih dobičkov, ker je bila vrednost sredstev, izražena v tržni vrednosti, veliko večja, kot pa vrednost sredstev, izražena v knjigovodski vrednosti. V večini primerov pa je ta metoda peljala do velikih skritih izgub. Dramatično znižanje cen, ki je sledilo, ko je napihnjjen »mehurček« vrednosti delnic in zemlje počil, je prisililo finančne institucije, da ali obdržijo močno razvrednotena sredstva, ali pa jih prodajo z velikimi izgubami (Kennedy, 2001, str. 60).

Ob puku »mehurčka« je prišel na dan problem slabih posojil. Veliko bank je delovalo nad svojimi zmožnostmi. Ko podjetja niso bila več zmožna izpolniti posojilnih obveznosti do bank, so zato prenesla na banke takrat skorajda ničvredna zemljišča, ki so jih banke ob podeljevanju kreditov vzele za garancijo. Tako so se tudi banke soočile z izgubami (Haramis stockbroker, 2003). Poleg tega se niso banke soočile s podobnimi izgubami le na Japonskem, temveč tudi v Jugovzhodni Aziji, kjer je potekala finančna kriza. Odpisati dolgove je bilo zelo zapleteno, saj so

bila nekatera zemljišča, ki so jih dobile banke v zameno za slaba posojila, v lasti jakuz, organiziranih kriminalnih skupin, ki niso hotele odpisati svojega deleža (Kennedy, 2001, str. 60).

V aprilu 1998 je vlada uvedla ukrep t.i. hitrih popravkov, ki je po ameriškem vzoru začel kontrolirati kapitalska razmerja bank, oziroma razmerje med bančnim kapitalom in bančnimi krediti (Ferfila, 1998, str. 607). Tako morajo mednarodno aktivne banke v skladu s tem ukrepom dosegati minimalno 8% razmerje, ki ga je določila Banka za mednarodne poravnave (Hsu, 1994, str. 26). Banke, ki delujejo le na japonskem trgu, pa morajo imeti vsaj 4% razmerje. Tiste banke, ki tega ne bodo zagotovile, bodo potrebovale plan za managersko izboljšanje, ali pa jih bodo prestrukturirali. Da bi si zagotovile te standarde, je veliko bank zaprlo svoje mednarodne pisarne in tako je v marcu 1998 Ministrstvo za finance objavilo, da deluje le še 45 mednarodnih bank in 102 domači banki, v primerjavi s prejšnjimi 80 mednarodnimi in 67 domačimi bankami.

Vlada veliko let ni dovolila propada bank, zato jim je dajala finančne injekcije. Nato pa se je ta politika spremenila, ko je vlada v novembru 1997 pustila banko Hokkaido Takushoku propasti. Še večji šok je bil propad Yamaichi Securities, ki je propadel nekaj tednov zatem, z 260 milijardami jenov neodpisanih dolgov. Problem slabih posojil je bil zelo pereč (Kennedy, 2001, str. 61).

Prav preobremenjenost bank z neodpisanimi dolgovi se je štela kot temeljni razlog japonske gospodarske recesije. Banke so se obotavljale dajati kredite celo najboljšim podjetjem, ker niso hotele še poslabšati svojih kapitalskih razmerij. Marca 1998 je 19 glavnih japonskih bank sporočilo, da imajo 22 bilijonov jenov neodpisanih dolgov, vendar naj bi bil ta znesek po mnenju šefa Agencije za finančni nadzor še precej večji, ker so različne banke uporabljale različne kriterije pri določanju nevračljivih dolgov. Ker nobeden od ukrepov japonske vlade, vključno s 16,65 bilijonov jenov težkim spodbujevalnim paketom, ni dal ustreznih rezultatov (Ferfila, 1998, str. 643), je vlada ustanovila premostitveno banko, ki naj bi prevzemala slabe dolgove bank in tako poskušala prispevati k hitrejšem ekonomskemu razvoju.⁹ Premostitvena banka naj bi skušala zagotoviti dobrim strankam dovolj posojil, ki jih le-te potrebujejo za svoje tekoče poslovanje, obenem pa reorganizirati bančništvo, v prvi vrsti s poudarkom na združevanju obstoječih bank (Banque Bonhote, 2003).

Posamezniki so imeli do sedaj zelo omejene možnosti investiranja na kapitalskem trgu. Večina posameznikovih finančnih prihrankov je bila shranjenih ali v bančnih varčevalnih računih ali poštinih varčevalnih računih, ki so imeli nominalno obrestno mero samo 0,4% za eno do dve letne depozite. Posamezniki tudi niso smeli opravljati zunanjih deviznih transakcij, zato je imelo zelo malo Japoncev zakladne menice ZDA in tujega premoženja. Neobičajni so bili tudi vzajemni holdinški skladi ali izpeljani vrednostni papirji. Vse to se je začelo spreminjati z izvajanjem strukturnih reform, s katerimi Japonska skuša liberalizirati svoj trg (Kennedy, 2001, str. 61).

⁹ Institucija premostitvene banke ni nova zadeva, saj je bila že večkrat uporabljena v svetu. Američani so za rešitev svojih propadajočih posojilnih in varčevalnih institucij leta 1987, ki so bile posledica poka cen zemljišč, ustanovili Skrbniško korporacijo za razrešitev, ki je prevzela njihovo premoženje in obveznosti.

3.4. Najpomembnejše vladne institucije

3.4.1. Finančno ministrstvo

Finančno ministrstvo je najmočnejše od vseh ministrstev na Japonskem. Finančno ministrstvo je zadolženo za vodenje vladne fiskalne politike in določanje carin, skupaj s Centralno banko Japonske pa igra glavno vlogo pri financiranju velikih poslov. Velike mestne banke potrebujejo privolitev ministrstva za finance pri posojilnih policah. Ker finančno ministrstvo nadzira tudi davčno politiko, lahko vzdržuje davčne prednosti pri teh policah, kar še nadalje povečuje kontrolo nad mestnimi bankami.

Finančno ministrstvo ima tudi nadzor nad monetarno in zavarovalno politiko. Medtem, ko guvernerja Centralne banke Japonske določita predsednik vlade in kabinet, pa so predstavniki finančnega ministrstva določeni skozi selektivni proces in tako prihaja do tega, da lahko predstavniki ministrstva za finance sedijo na zasedanjih centralne banke. Ministrstvo za finance lahko opravlja tudi restrikcije na kapitalskem trgu, kar vključuje tudi določanje meja deviznega tečaja ter izpeljanih in individualnih delniških transakcij (Kennedy, 2001, str. 62).

Odgovornost ministrstva za finance, da nadzoruje rezervni kapital vsake banke, je pripeljala do škandalov, saj so nekateri uslužbenci ministrstva za finance prijavili banke inšpekciji, kar je imelo za posledico, da so se razkrila slaba posojila. Prav tako pomembno je bilo tudi spoznanje, da bi finančno ministrstvo lahko pomagalo nekaterim bankam in zavarovalnicam skriti izgube in tako preprečiti njihov propad. Ti škandali so prisilili takratnega finančnega ministra, da je marca 1998 odstopil, poleg tega pa se je zvrstilo kar nekaj aretacij, tako v ministrstvu, kot v večjih bankah (Hsu, 1994, str. 238).

Poleg neučinkovite politike je bilo ministrstvo za finance zelo počasno tudi pri sprejemanju odgovornosti za nepretrgano stagnacijo, zato so se pojavili nekateri uradniki, ki so zahtevali spremembe v fiskalni politiki in v strukturi finančnega ministrstva. Tako je oslabitev finančnega ministrstva veljala za začetek in pogoj reformiranja japonske birokracije. Finančno ministrstvo se je preimenovalo v zakladno ministrstvo, edina pomembna reformna sprememba pa je bila prenos kontrolne in nadzorne funkcije nad finančnim poslovanjem iz finančnega ministrstva na Agencijo za finančno kontrolo, ki naj bi bila neposredno podrejena predsedniku vlade (Ferfila, 1998, str. 599).

3.4.2. Ministrstvo za mednarodno trgovino in industrijo (MITI)

Ministrstvo za mednarodno trgovino in industrijo oziroma MITI¹⁰ je po velikosti majhno ministrstvo z 12.000 zaposlenimi v letu 1992, vendar je bilo ena od odločilnih komponent japonskega ekonomskega in gospodarskega čudeža (Hsu, 1994, str. 239). Po 2. svetovni vojni je MITI uporabljal svojo kontrolo nad trgovino in investicijami tako, da je izbral in podpiral tisto

¹⁰ MITI – Ministry of International Trade and Industry

industrijo, ki je peljala Japonsko do izvozno orientirane rasti. Uspeh MITI-ja se je nadaljeval tudi v 70. letih, ko se je osredotočil na polprevodnike in računalniško industrijo. Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih, ko je Japonska dosegala velike plačilno-trgovinske presežke in je zato čutila zunanje pritiske drugih držav, je MITI pospešeno promoviral uvoz, da bi tako zmanjšal trgovinski presežek. Od leta 1992 se je začel osredotočati na kvaliteto življenja in interese potrošnikov, v nasprotju s preteklim enosmernim osredotočanjem na proizvajalčeve interese (Pike, 2003).

MITI ima še vedno velik vpliv na poslovni sektor, vendar je veliko svoje nekdanje moči izgubil. Sedaj se bolj osredotoča na storitveni sektor in telekomunikacije in vse manj vpliva na težko industrijo (Hsu, 1994, str. 239).

MITI-jeva zakonodaja je obsežna, a ne vseobsežna. Direktno vpliva na investicije in dohodek v relativno malo industrijskih panogah. Vlada navadno skupaj s poslovneži zavzame stališče glede ključnih industrijskih panog. Planiranje razvoja teh panog je v bistvu cela vrsta splošnih obveznosti, ki jih izvajajo z administrativnim usmerjanjem (administrative guidance). To je celota informacij in nasvetov, ki jih daje administracija širši poslovni javnosti in vrsta intervencionističnih posegov in prisile, s katero skuša zagotoviti svoje namene (Pertot, 1978, str. 141).

Ustanove, kot so MITI in druge, se pogosto bojujejo med seboj za moč na trgu. Tako je nastal spor med MITI-jem in Ministrstvom za pošto in telekomunikacije v zvezi z razvojem telekomunikacij. Z digitalno revolucijo so telekomunikacije postajale vse bolj pomembne in MITI je razmišljal, da bi bil razvoj telekomunikacij njihov novi veliki cilj. Vendar je imelo Ministrstvo za pošto in telekomunikacije več vpliva na člane vlade in tako dobilo razvoj telekomunikacij pod svoj nadzor, kar je bil eden redkih porazov nekoč mogočnega MITI-ja (Kennedy, 2001, str. 62).

V sklopu strukturnih reform se je leta 2001 reorganiziral in preimenoval tudi MITI, ki je tako postal METI¹¹ oziroma Ministrstvo za ekonomijo, trgovino in industrijo (Pike, 2003).

3.4.3. Japonska centralna banka

Japonska centralna banka je bila ustanovljena leta 1882. Vodi jo upravni odbor sedmih članov, ki jih vodi guverner Japonske centralne banke. Člane sestavljajo predstavniki privatnih finančnih institucij, trgovine, industrije, kmetijstva in gozdarstva ter predstavnik vlade. Tako kot v drugih državah je tudi Centralna banka Japonske odgovorna za vzdrževanje vrednosti nacionalne valute, ki jo vzdržuje prek diskontne obrestne mere, obveznih rezerv bank, operacij na delniškem trgu in trgu obveznic ter regulacij glavnih tržnih obrestnih mer (Hsu, 1994, str. 21). Japonska centralna banka opravlja nadzor nad kreditiranjem preko okenskega usmerjanja (Window guidance). To je metoda centralne banke, s katero daje nadaljnja navodila bankam, komu in kako je potrebno

¹¹ METI – Ministry of Economy, Trade and Industry

odobriti investicijske kredite (Pertot, 1978, str. 141). Centralna banka je skupaj s finančnim ministrstvom odgovorna za monetarno politiko, vendar je centralna banka usmerjena bolj k makroekonomski stabilnosti in boju proti inflaciji, finančno ministrstvo pa zanima predvsem rast finančne industrije in mednarodni vpliv japonske finančne politike. Če pride do nasprotij med politiko centralne banke in politiko finančnega ministrstva, se ponavadi centralna banka prilagaja finančnemu ministrstvu, saj ima ta močnejši vpliv na gospodarstvo (Hsu, 1994, str. 21, 237).

Vse več je koordinacij makroekonomske politike s centralnimi bankami drugih držav, z namenom stabiliziranja deviznih tečajev in sprostitev mednarodnih finančnih transakcij.

3.4.4. Zavod za gospodarsko planiranje (EPA)

Plane izdeluje EPA¹², to je Zavod za gospodarsko planiranje, ki ima status državnega inštituta in je ločen od obstoječih ministrstev. Izraža mnenje, izoblikovano med predstavniki vlade in gospodarstva (Pertot, 1978, str. 140). V procesu odločanja imajo važno vlogo ministrstva in njihovi podbiroji. Gospodarstvo zastopajo različna združenja industrijskih proizvajalcev in odbor, ki ga tvorijo vodilni predstavniki korporacijskih managerjev, vplivni upokojeni vladni uslužbenci, univerzitetni profesorji ter predstavniki sindikata. Njihova naloga je le obdelati določen problem in dati nasvet. Sodeluje tudi neformalna skupina razgledanih in sposobnih podjetnikov, od katerih so podjetja kreditno odvisna (Bornstein, 1975, str. 210). Taki komiteji nikoli ne volijo, temveč razpravljajo toliko časa, dokler ne dosežejo neke vrste sporazuma. Pri sprejemanju planov imajo velik vpliv banke (Vrhunc, 1993, str. 20).

Vloga Zavoda za gospodarsko planiranje je popolnoma koncepcijska in ne operativna. Na temelju dobljenih podatkov izdeluje projekte in splošne koncepte planov, ki jih še posebej odobri vlada. Ti plani so le splošni. Vsebujejo kvantitativne podatke, načela, prioritete, nakazujejo regionalno usmerjenost, ritem tehnološkega razvoja ter način kreditiranja, ki ga je treba pričakovati. Jasno povedo, katere vrste uvoza in izvoza bodo posebej stimulirali, redkokdaj pa so nakazani posamezni projekti, ki bodo stimulirani, oziroma katerih se je potrebno izogibati (Pertot, 1978, str. 141).

Ko je Japonska vstopala v obdobje visoke gospodarske rasti, se je EPA s svojimi plani zavzemala predvsem za razvoj kapitalskih trgov, razvoj na področju človeških virov, znanosti in tehnologije, za pospeševanje industrializacije in povečevanje izvoza. Prve krize v japonskem gospodarstvu v začetku sedemdesetih let, so prisilile planerje, da so več pozornosti namenili kvaliteti življenja in vzpostavitvi mednarodnega ravnotežja plačilne bilance. Od poznih osemdesetih let se zaradi stalnih sprememb v japonski in svetovni ekonomiji planerji vedno bolj osredotočajo na razvoj novih tehnologij, liberalizacijo trga, deregulacijske politike, tuje investicije in problem staranja prebivalstva (Hsu, 1994, str. 110).

¹² EPA – Economic Planning Agency

Dokaz za učinkovitost naznanil japonskih planov in za porast njihove moči je bila naraščajoča vloga privatnega planiranja v privatnem sektorju in dejstvo, da so planerji v tem sektorju uporabljajo EPA plane kot osnovo za svoje lastne plane.

3.5. Podjetniška struktura japonskega gospodarstva

Za Japonsko je značilna dualna ekonomija z velikimi korporacijami na eni strani in majhnimi ter srednje velikimi podjetji na drugi strani.

3.5.1. Velike korporacije

Največji vpliv na poslovni sistem Japonske imajo keiretsu-ji, to so poslovne skupine oziroma ogromni konglomerati, zbrani okrog velike banke. Keiretsu-ji izhajajo iz zaibatsu-jev, to so bila industrijska podjetja, ki so jih vodile stare industrijske družine, po 2. svetovni vojni pa so bili prisilno razpuščeni. Namesto podjetij, zbranih okrog družine, so se okrog leta 1950 pojavili keiretsu-ji, ki so zbrani okrog večjih mestnih bank.

Tako je imela glavna banka odločilno vlogo pri financiranju podjetniške skupine. Podjetjem je dovolila, da so si sposojali več, kakor so bile njihove možnosti vračila, velikokrat pa celo preko njihove neto vrednosti, kar je dalo glavni banki močno kontrolo nad poslovnimi procesi celotne skupine. Glavna banka si je nato nadalje sposojala od centralne banke. Ker ima centralna banka glavno odgovornost za celoten finančni sistem, ima tudi glavno kontrolo nad posojilno politiko bank.

Ta dolžniško-finančni sistem je omogočal japonskemu podjetništvu, da se je lahko osredotočalo na dolgoročno poslovanje, nasproti kratkoročnemu poslovanju v zahodnih deželah. Dolgoročni pogled je Japoncem omogočal, da so se lahko osredotočili na velikost tržnega deleža (Kennedy, 2001, str. 63).

Za velike korporacije oziroma keiretsu-je so značilni notranji trgi dela, vezani na stalno zaposlenost. Korporacije vsako leto zberejo najboljše diplomante, jih vključijo v korporacijsko življenje in jih začnejo intenzivno praktično usposabljanje. Za praktično usposabljanje je še posebej značilno premeščanje z enega oddelka na drugega, s čimer nove delavce naredijo bolj prilagodljive, pa tudi sposobne opravljati dela na različnih mestih. Na primer ekonomist novinec bo kako leto delal v računovodstvu, nato ga bodo premestili v prodajo, čez nekaj let pa v marketing. Plače so določene predvsem glede na dolžino delovne dobe v enem podjetju. Pri podjetniškem dobičku bodo tudi zaposleni dobili svoj del, kar jih le dodatno spodbuja k napornemu delu. Velike korporacije pa nudijo tudi ugodnosti v obliki korporacijskih športnih objektov, počitniških zmogljivosti, potovanj, poceni stanovanjskih posojil, itd.. Da pa zaposleni vse to dobi, mora pokazati ustrezno mero zvestobe in privrženosti korporaciji. Vrhovni management korporacije sestavljajo praviloma dolgo zaposleni in uspešni insajderji, ki jim je uspelo preiti vse ravni managementa. Delničarji imajo le malo vpliva na proces korporacijskega

odločanja. Zato nekateri govorijo o japonskem kapitalizmu kot o »korporativnem kapitalizmu«, kjer je vsaka korporacija celota s svojo osebnostjo, v nasprotju z zahodnim kapitalizmom kot »delničarskim kapitalizmom«, kjer korporacije delujejo predvsem zaradi ustvarjanja dobička za delničarje. Vsi zaposleni v japonskih korporacijah brez izjeme, pa naj gre za člane uprave, managerje ali zaposlene uslužbence, morajo biti brezpogojno podrejeni potrebam podjetja, v zameno pa jim korporacija vsako poletje in zimo izplača bonuse, ki so odvisni od uspešnosti poslovanja in ki lahko dosegajo večmesečne ali celo polletne plače (Ferfila, 1999, str. 337).

Da lahko korporacije vzdržujejo takšno poltotalitarno odvisnost zaposlenih, so razvile nekakšno ocenjevanje zaposlenih, po katerem ocenijo tako modro-, kot belo-ovratniške delavce enkrat do dvakrat letno in glede na oceno določijo višino plače in možnost napredovanja. Ker se pri ocenjevanju večinoma upoštevajo tudi osebnostne in ne le delovne sposobnosti in značilnosti, pogosto v korporacijah prihaja do pretiranega navdušenja za delo oziroma do podjetja. Šele v luči gospodarske krize v devetdesetih letih so korporacije namesto plače in napredovanja po načelu senioritete začele uvajati tudi plačevanje po delovnem učinku. Pojavil se je tudi headhunting, to je iskanje managerjev zunaj lastnega podjetja, glede na profil, ki ga potrebujejo. Vseeno pa je glede na bliskovit gospodarski preboj potrebno ugotoviti, da se je japonski management, ki temelji na obravnavanju podobe podjetja kot primarne skupnosti, na odnosih šefa in zaposlenih, ki odražajo skoraj družinsko ozračje, pokazal kot učinkovita alternativa zahodnemu tipu managementa, ki temelji na hladnih, neosebni in legalističnih odnosih (Ferfila, 1999, str. 337-338).

Poznamo tri vrste keiretsu-jev. Poslovne skupine z močno glavno banko so znane kot horizontalni keiretsu-ji (Japan, 1991, str. 67). V japonskem poslovnem svetu dominira šest velikih horizontalnih keiretsu-jev: Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo, Fuyo, DKB in Sanwa. To so glavni industrijski koncerni, vsak ima svojo osrednjo banko, združujejo pa široko pahljačo podjetij, ki se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi, od proizvodnje do trgovine. Skupina Mitsubishi, največja od vseh z 392 milijardami \$ prodaje leta 1996, vsebuje okrog 30 raznolikih podjetij, od podjetij v težki industriji, do podjetij, ki se ukvarjajo z elektriko, aluminijem, proizvodnjo papirja, proizvodnjo piva in avtomobilov. Večina imen vključenih podjetij se začne z besedo Mitsubishi. Medtem, ko je poslovna skupina igrala odločujočo vlogo v preteklosti glede vzpostavitve partnerskih odnosov med podjetji, se sedaj ta vloga zmanjšuje. Pri sklepanju poslov se bodo pod enakimi pogoji člani seveda odločili poslovati raje z drugimi člani skupine, vendar, če bi dobili boljše pogoje od nekega zunanega podjetja, bi raje izbrali to podjetje (Kennedy, 2001, str. 63).

Prav tako so v japonskem gospodarstvu prisotne manjše skupine vertikalnih keiretsu-jev. Te skupine vključujejo velikega proizvajalca, ki ima dobavitelje in distributerje v svojih podružnicah (Japan, 1991, str. 68). Tipičen primer vertikalnega keiretsu-ja je skupina Toyota Motor Corporation. Te skupine se imenujejo vertikalne zato, ker so vodene v strogi piramidni strukturi, kjer matično podjetje vzdržuje dolgoročne odnose s svojimi podružnicami. Tak način poslovne strukture podjetij je najbolj primeren za masovno proizvodnjo industrijskih proizvodov.

Tretji tip keiretsu-ja pa je skupina satelitov, pri kateri glavno podjetje ustanovi podružnice, ki skrbijo za izvedbo poslovnih funkcij ali za ukvarjanje z novimi vlaganji. Hitachi in NTT spadata v skupino keiretsu satelitov (Kennedy, 2001, str. 63).

Podjetja znotraj keiretsu-ja si med seboj poslovno pomagajo, sklepajo dolgoročne poslovne pogodbe, drugo od drugega kupujejo delnice, včasih si tudi urejajo sumljive medsebojne dobičkonosne posle. Pogosto gre za hierarhične posle, v katerih največje podjetje prevzame posel, potem pa ga razdeli naprej navzdol na manjše izvajalce (subcontracting). Ti ga lahko potem dajo še naprej navzdol, kar pomeni, da, čim nižje je proizvajalec, tem manjši je (Ferfila, 1999, str. 345).

Na Japonskem je v velikih korporacijah prisotno navzkrižno lastništvo. Večino premoženja japonskih podjetij imajo v lasti ostali člani te iste skupine, ponavadi so to banke. To pomeni, da si podjetja znotraj keiretsu-ja drug od drugega kupujejo delnice, kar onemogoča sovražne prevzeme (Hsu, 1994, str. 241). Poleg tega tujim podjetjem to onemogoča dostop do trga in direktne investicije (Japan, 1991, str. 69). Kljub protimonopolnemu zakonu iz leta 1977 se je delež navzkrižnega lastništva povečeval in dosegel 52% v začetku 90. let, nato je ta delež padel na 45% do leta 1997. Podjetja tako skoraj niso čutila pritiska delničarjev in trga ter so se lahko posvetila dolgoročnemu tržnemu deležu (Kennedy, 2001, str. 63).

Kot odgovor na naftno krizo sedemdesetih let so japonske korporacije začele s strategijo »siromašanja zaposlitvene lestvice« (lean management). Število zaposlenih z visoko plačo in dobro zaščitenimi delovnimi mesti so zmanjšali na minimum in to predvsem na tri načine:

- del takšnih delavcev so premestili v majhna podjetja, ki so jih nadzorovale velike korporacije,
- povečali so delež zunanjega trga dela v korporaciji, tako da so zaposlovali s skrajšanim delovnim časom in po pogodbi,
- povečali so obremenitve tistih zaposlenih, ki so ostali v korporacijah.

Dolgotrajna recesija v devetdesetih letih je še bolj načela zaposlitev za celo življenje. Čedalje močnejši jen in čedalje več proizvodnje v azijskih državah s poceni delovno silo, pa tudi v ZDA, Zahodni Evropi in drugod, je povzročalo, da je bilo v vedno več podjetjih preveč pisarniških uslužbencev, ki so čakali na managerske položaje. V zaostrenem gospodarskem položaju je bil precejšen del teh uslužbencev premeščen ali pa kar odpuščen. Podirati se je začel tudi sistem plač na senioritetni podlagi, seveda ne brez odporov. Takšne spremembe so v sozvočju s spremembami v vrednostnem sistemu mladih diplomantov japonskih univerz. Ti se vedno bolj selijo iz enega podjetja v drugo, kar je bilo nekoč za japonske razmere nekaj neverjetnega (Ferfila, 1999, str. 342-343).

3.5.2. Majhna in srednje velika podjetja

Majhna in srednje velika podjetja pomenijo večji del japonskega gospodarstva. Opredeljena so kot podjetja, ki nimajo zaposlenih več kot 300 delavcev in katerih kapital ne presega 100mio

jenov (okoli 800.000 \$). Spodnja tabela nam kaže, da skoraj 90% zaposlenih Japoncev dela v takšnih podjetjih in da več kot polovica delavcev v zasebnem sektorju dela v podjetjih z manj kot 30 delavci.

Tabela 12: Porazdelitev števila podjetij in zaposlenih glede na velikost podjetja v letu 1991

Velikost podjetja (število zaposlenih)	Število podjetij (v %)	Število zaposlenih (v %)
1 do 4	64	17
5 do 9	19	14
10 do 29	13	24
30 do 99	2	21
100 do 299	2	12
300 in več	0,1	12
Skupaj	100	100

Vir: Sugimoto, 1997, str. 80.

Celo v industrijskem sektorju je tri četrtine delavcev zaposlenih v majhnih in srednje velikih podjetjih, še več pa v tekstilni, pohištveni in keramični industriji. Tudi večina delov za izvozno usmerjeno avtomobilsko in elektronsko industrijo je proizvedena v takšnih podjetjih.

Na Japonskem so opazne velike razlike med delovnimi razmerami v manjših podjetjih in velikih korporacijah. Te razlike so opredeljene v spodnji tabeli.

Tabela 13: Primerjalne značilnosti velikih korporacij ter manjših in srednje velikih podjetij

<i>Značilnosti</i>	<i>Velikost podjetja</i>	
	veliko	majhno, srednje
Mobilnost znotraj podjetja	majhna	velika
Ločitev lastništva podjetij od managementa	ostra	majhna
% sindikalno organiziranih delavcev	visok	nizek
Delovne ure	kratke	dolge
Izobrazbena raven zaposlenih	visoka	nizka
Raven plač	visoka	nizka
Vključenost zaposlenih v lokalno okolje	nizka	visoka
Način odločanja	birokratski	podjetniški

Vir: Ferfila, 1999, str. 344.

Japonski ekonomisti poudarjajo zlasti dve značilnosti majhnih in srednje velikih podjetij. Po eni strani govorijo o tem, da velike korporacije akumulirajo svoj kapital tako, da izkoriščajo in nadzirajo manjša podjetja, ki so tako prisiljena delati v slabših razmerah in slabo plačevati svoje delavce. Po drugi strani pa poudarjajo vitalnost, dinamičnost in inventivnost manjših podjetij, njihovo fleksibilnost za potrebe strank oziroma trga, učinkovitost v razvijanju novih tehnologij, znanj in kot posledica vsega tega njihov velik pomen pri japonskem gospodarskem čudežu (Ferfila, 1999, str. 344).

Dejstvo je, da je del manjših podjetij vključen v različno močne povezave z velikimi korporacijami oziroma njihovimi konglomerati. Glede na to so bolj ali manj samostojna in se tudi temu primerno obnašajo. Sugimoto (1997, str. 83) razlikuje širi tipe podjetij glede na velikost kot prvo spremenljivko in stopnjo vključenosti v keiretsu kot drugo spremenljivko.

Tabela 14: Tipi podjetij glede na velikost kot prvo spremenljivko in stopnjo vključenosti v keiretsu kot drugo spremenljivko.

Velikost podjetja	Vpliv keiretsu-ja	
	Velik	Majhen
Srednje veliko	Odvisna podjetja	Rizična in inventivna podjetja, podjetja hightech
Majhno in zelo majhno	Majhni proizvajalci, franšizne trgovine	Neodvisni podjetniki, lokalne trgovine, profesionalne pisarne

Vir: Sugimoto, 1997, str. 83.

Odvisna podjetja (srednje velika, močan vpliv keiretsu-ja) so pod neposrednim nadzorom velikih korporacij, od katerih dobivajo finančno, strokovno in drugo pomoč. Te pa pogosto postavljajo svoje zaposlene za njihove direktorje, zlasti tiste, s katerimi nimajo kaj početi, oziroma so pred upokojitvijo.

Majhni proizvajalci (majhna podjetja, močan vpliv keiretsu-ja) so večinoma prepuščeni na milost in nemilost velikim korporacijam oziroma podjetjem, ki jim dajejo posel. Pogosto so to samozaposleni, ki jim pomagajo družinski člani, pa še kakšen redno ali pogodbeno zaposleni. Njihov delavnik je dolg, saj se ne morejo zoperstaviti zahtevam večjih podjetij. Delajo tudi ob nedeljah, praznikih in v nočnih urah.

Za tretji tip podjetij (srednje velika, majhen vpliv keiretsu-ja) je značilno, da so pogosto zasedla tržne niše, ki so jih pustile korporacije. Gre za inventivna podjetja, ki razvijajo nove proizvode in tehnologije, marketing. Razvito imajo zelo prilagodljivo odzivanje na potrebe trga ali strank. Včasih se lahko razvijejo celo v velike korporacije, kot na primer Panasonic, Honda in Nintendo.

Četrty tip so majhna in samostojna podjetja, pogosto s storitvenega področja, kot so frizerji, lastniki kemičnih čistilnic, restavracij, trgovinic, pa tudi odvetniki, davčni svetovalci, zdravniki in arhitekti. Tisti prvi del podjetnikov, ki niso profesionalno izobraženi, ima večinoma opravljene razne managerske tečaje po končani srednji šoli.

Naslednja razlika med zaposlenimi v velikih podjetjih in lastniki majhnih podjetij je medgeneracijski prenos lastništva. Okoli dve tretjini samozaposlenih lastnikov je podedovalo posel od svojih staršev ali staršev svojega partnerja. Samozaposlitev je na Japonskem cenjena kot primerna kariera. Običajno tisti, ki se zanjo odločijo, sprva delajo za večje podjetje in si tako pridobijo ustrezne sposobnosti, nato pa ustanovijo samostojen posel, pogosto skupaj z družinskimi člani.

3.6. Socialne teme

Demografija igra eno ključnih vlog na Japonskem, saj staranje prebivalstva povzroča velike preglavice vladni politiki in osebnim prihrankom. Malce večji delež žensk je že opaziti v vladi in na višjih položajih v podjetjih, čeprav jih je večina obdržala tradicionalno vlogo v družbi. Največji problem je še vedno kvaliteta življenja, saj so cene izredno visoke, delavci vsak teden delajo nadpovprečno veliko ur, nekaterim pa še vedno primanjkujejo osnovne dobrine. Stopnja izobrazbe je visoka, vendar je tu prevelik poudarek na t.i. učenju na pamet in premajhen poudarek na kreativnosti in inovacijah, kar se skuša popraviti s strukturno reformo, namenjeno izobraževanju.

3.6.1. Staranje prebivalstva

Kot večina razvitih držav, se tudi Japonska sooča s problemom staranja prebivalstva. Visoka pričakovana življenjska starost, ki je posledica univerzalne zdravstvene politike in vse boljšega življenjskega standarda ter nizka smrtnost, sta glavna dejavnika staranja prebivalstva. Konec leta 1996 je bilo 15% prebivalstva starejšega od 65 let, to je okrog 19 milijonov prebivalcev. Pričakuje se, da se bo v približno 25 letih ta delež močno povečal, medtem ko bo celotna populacija ostala pri približno 125 milijonih prebivalcev. Do leta 2020 naj bi bil delež starejšega prebivalstva 24%, leta 2049 pa že 32,2% (Woronoff, 1996, str. 262).

Prisoten je tudi trend zmanjševanja števila rojstev in s tem upadanja deleža mladine. Po nedavno obdelanih statističnih podatkih je na Japonskem ta hip nekaj več kot 18mio otrok, oziroma 14,1% celotnega prebivalstva starih manj kot 15 let, ali 170 tisoč manj kakor lani. Za primerjavo naj povem, da je v ZDA državljanov, starih pod 15 let, 21,1% celotne populacije, v Italiji pa 14,4% (Reuters, 2003, str. 18). Z zniževanjem števila mladih ljudi in višanjem števila starejših, se zožuje delovna populacija. Vedno manj delavcev podpira upokojence in zato se povečujejo stroški socialnega zavarovanja, ki so iz 4 bilijonov jenov v letu 1971 narasli na 60 bilijonov jenov v letu 1994. Izdatki za socialno zavarovanje so bili v letu 1994, gledano v deležu državnih prihodkov, le 16,2%. V ZDA so bili 19,4%, v Nemčiji pa kar 31,5%. Po nekaterih študijah naj bi

ti stroški do leta 2025 narasli na 29% do 35,5% državnih prihodkov, odvisno od stopnje gospodarske rasti (Kennedy, 2001, str. 64).

3.6.2. Vloga žensk

Položaj žensk na Japonskem se je v zadnjih desetletjih malo izboljšal, vendar je še daleč zadaj v primerjavi z zahodnimi standardi in normami. V primerjavi z moškimi, Japonke težje dobijo zaposlitev, težje napredujejo in imajo nižje plače. Vendar se ženska udeležba v delovni populaciji vztrajno, a počasi, povečuje, prav tako pa tudi delež žensk na visokih položajih. V letu 1970 so ženske predstavljale le 2,9% vladnih uslužbencev. Ta delež se je do leta 1996 povečal na 7,6%, čeprav je bilo le 4,6% žensk na najvišjih položajih. V letu 1994 je bila izvoljena šele prva vrhovna sodnica (Kennedy, 2001, str. 64-65).

Delež žensk v delovni sili se je po 2. svetovni vojni z gospodarsko rastjo Japonske povečeval. Leta 1965 je bilo zaposlenih 31,8% žensk, leta 1980 34,1%, leta 1990 pa že 39,9%. To povečanje odstotka žensk v delovni sili gre predvsem na račun pomanjkanja delovne sile v osemdesetih letih 20. stoletja. Večina žensk opravlja nizko plačana pisarniška dela, ki zahtevajo malo usposabljanja. V letu 1990 je bilo 34,4% žensk pisarniških uslužbenk, 20,6% je bilo proizvodnih delavk in 12,5% trgovk. Le 13,8% žensk dela na visokih položajih v podjetjih ali vladi. Veliko jih dela tudi kot delno zaposlene po 35 ali manj ur na teden, s slabo plačo in minimalnimi ugodnostimi. Delež delno zaposlenih žensk v celotnem deležu zaposlenih žensk, se je zvišal iz 12,2% v letu 1970, na 19,3% v letu 1980 ter do 27,3% v letu 1990 (Hsu, 1994, str. 390).

V letu 1996 je bilo zaposlenih več kot 27mio žensk, kar je več kot 40% vse delovne sile. Največ žensk je zaposlenih v šolstvu in predstavljajo kar 61% celotnega učiteljskega kadra v osnovnih šolah, 41% v srednjih šolah in 11% na univerzah (Kennedy, 2001, str. 65).

Tradicionalne družinske vrednote, ki so na Japonskem močno prisotne, namenjajo ženski primarno odgovornost za skrbstvo otrok in opravljanje hišnih del. Zato morajo ženske, ko se poročijo in dobijo otroka, prenehati z ustvarjanjem kariere. To seveda znižuje povprečno starost zaposlenih žensk, pa tudi pripravljenost delodajalcev za investiranje v usposabljanje žensk. V letu 1990 je bila povprečna delovna doba zaposlenih žensk 7,3 let, v primerjavi z 12,4 let pri moških. Po 10 do 15 letih, ki jih ženska preživi brez dela kot družinska mati, se lahko vrne na delo. Vendar to ponavadi pomeni zopet nizko plačo, pogosto pa celo samo delno zaposlitev, saj ji ta ponuja fleksibilnost, ki jo potrebuje za nadaljnje opravljanje družinskih del (Hsu, 1994, str. 391).

3.6.3. Življenjski standard

Stroški življenja na Japonskem so izjemno visoki, predvsem zato, ker morajo Japonci veliko dobrin uvažati, saj je njihova dežela revna z naravnimi dobrinami. Razlog je tudi v majhnosti Japonske, saj je ta otoški narod utesnjen na vsega 378.000 kvadratnih kilometrih, kar je približna

velikost Kalifornije, ki ima petkrat manj prebivalcev. Razloga za visoke cene sta tudi pomanjkanje konkurence in ohlapne omejitve pri poslovanju.

Japonci ponavadi delajo več kot pet dni v tednu tako, da so v osemdesetih letih dosegali 2200 ur na leto. To število ur se je sedaj znižalo na manj kot 2000 ur, vendar ta številka ne vključuje večerij in aktivnosti po delu, ki so namenjeni sklepanju poslov.

Čeprav je japonski BDP na prebivalca višji kot v ZDA in Nemčiji, Japonska zaostaja za njima po pariteti kupnih moči. Na Japonskem je v letu 2002 BDP na prebivalca znašal okrog 40.000 \$, pariteta kupne moči pa je bila ocenjena na okrog 27.000\$ na prebivalca, medtem ko je v ZDA BDP na prebivalca znašal 27.500\$, pariteta kupne moči pa 36.000\$ na prebivalca (Wikipedia, 2003). Prodajne cene hrane in oblačil so v Tokiu skoraj dvakrat dražje kot v New Yorku ali Londonu. Električna energija je na Japonskem za 50% dražja kot v ZDA in Franciji. Leta 1994 je bila povprečna cena kvadratnega metra zemljišča v Tokiu 560.000 jenov, povprečna hiša pa je stala 132mio jenov. Cena kvadratnega metra zemljišča v New Yorku je bila le 10.000 jenov, hiša pa je stala 33mio jenov (Kennedy, 2001, str. 65).

Če bi primerjali Japonsko in ZDA, bi se težko odločili, kje je življenje boljše. Japonska ima v primerjavi z ZDA manj bivalnega prostora na osebo in zato tudi manj individualne svobode, pojavljajo se tudi resni ekološki problemi, je pa zato na Japonskem precej manj kriminala in revščine (Wikipedia, 2003).

4. SKLEP

Japonska se je takoj po 2. svetovni vojni kljub velikim posledicam, ki jih je pustila vojna, hitro postavila na noge. Z disciplino, znanjem in strogo ekonomsko politiko, temelječo na intervencionizmu, ki je spodbujala ekonomsko rast, vlaganja v industrijo in tehnološki napredek, je hitro postala ena vodilnih gospodarskih velesil na svetu.

V naslednjih letih je Japonska postopoma gradila gospodarstvo, ki je postalo eno najbolj konkurenčnih na svetu. Izpeljala je racionalizacijo in modernizacijo podjetij ter delno liberalizirala trgovino in investiranje. Povprečna letna stopnja gospodarske rasti v šestdesetih letih je bila več kot 10%.

Nato so sledila prelomna sedemdeseta leta in Japonska je prvič po povojnem obdobju zašla v daljšo recesijo. Stopnja gospodarske rasti se je znižala na okrog 4%. Nixonov šok ter prva in druga naftna kriza so izučile Japonsko, ki je bila zelo odvisna od uvoznih surovin, zato je pričela z razvojem energetske varčnih dejavnosti. Japonska je razpolagala z velikim številom dobro izobraženega človeškega kapitala, zato je pričela z razvojem panog visoke tehnologije. Avtomobilska industrija je postala vodilna ekonomska dejavnost. Z razvojem novih panog je utrdila svoj gospodarski položaj. Japonska danes je in bo ostala glavna nosilka tehnološkega razvoja na področju robotike, finomehanike, avtomobilske industrije, znanstvene opreme, optične opreme, zabavne elektronike, polprevodnikov in kemičnih izdelkov ter strojev. Veliko sredstev vlaga tudi v razvoj vesoljske tehnologije in letalske industrije.

Konec osemdesetih let je imela Japonska rekordne presežke v trgovinski bilanci. Te presežke je investirala v tujino in postala največji posojilodajalec na svetu, Tokio pa je postal največji finančni center. Vrednost tokijskega borznega indeksa NIKKEI je dosegla rekordno raven. Cene delnic in zemljišč so bile napihnjene in ko je bila centralna banka prisiljena znižati obrestne mere zaradi grozeče inflacije, je »mehurček« cen počil in pojavila so se ogromna slaba posojila.

Od takrat dalje se japonsko gospodarstvo ne more uspešno pobrati. Edina izjema je bilo obdobje rasti v letu 1999, ko se je povečevalo povpraševanje po IT. Vlada je sicer uvedla strukturne reforme gospodarstva, ki pa še niso prinesle pravih rezultatov. Trenutno je zaslediti upanje v ponovno rast japonske ekonomije, saj je opaziti, da se krepita izvoz in zasebno povpraševanje, prav tako pa se povečujejo tudi operativni dobički podjetij, ki kotirajo na borzi. Nadalje lahko k vzponu japonskega gospodarstva pomemben delež prinese tudi prebujanje ameriške ekonomije.

Trenutno so največji problem slaba posojila bank, za japonske razmere zelo visoka brezposelnost, visok javni dolg ter deflacija in pesimistično gledanje na prihodnost. Najbolj pomembno bi bilo priti v inflacijske razmere, saj deflacija znižuje dobičke podjetij, ovira potrošnjo ter otežuje odplačevanje kreditov. Tu bi bila primerna ekspanzivna fiskalna politika, ki je v tem primeru učinkovita zaradi multiplikativnih učinkov javnih izdatkov na output. Učinkovito bi bilo tudi znižanje davkov. Najprimernejša monetarna politika v teh razmerah pa je

kontroliranje deviznega tečaja ter kvantitativno sproščanje s kupovanjem dolgoročnih vladnih obveznic, ki ga trenutno izvaja Japonska.

S prestrukturiranjem finančnega sektorja in integracijo vodilnih bank se pričakuje, da bo to vodilo do nadaljnjih medsebojnih povezav v drugih industrijskih sektorjih, takšna industrijska reorganizacija pa bo prispevala k dodatni gonilni moči ekonomije in potem bo v prihodnosti lažje odpraviti problem slabih posojil bank.

Japonsko gospodarstvo je v veliki meri odvisno od deviznega tečaja, pomembno vlogo imajo tudi zunanji šoki, kot so povečevanje svetovnega uvoza in uvoznih cen. Zato bi bila za Japonsko najboljša stalna nizka depreciacija deviznega tečaja, ki pa bi bila seveda povezana z močnimi politično-ekonomskimi problemi. Rešitev za Japonsko bi bila tudi ustanovitev carinske unije z ostalimi »azijskimi tigri« in predvsem Kitajsko. Zaželena bi bila monetarna unija ali vsaj cona, v kateri bi se trgovalo z blagom, denominiranjem v jeni.

Japonska bo v prihodnosti ostala nosilka svetovnega tehnološkega razvoja. Skušala bo širiti svoj trg ter finančno pomagati državam v razvoju.

Prodor na trge razvitih držav je danes za Japonsko težji, kot je bil v preteklosti, saj ZDA in Evropa budno spremljata Japonsko obnašanje in nanj sproti odgovarjata. Ker Japonska izdeluje predvsem izdelke visoke tehnologije, potrebuje trge razvitih držav.

Japonska največ trguje z ZDA, trenutno pa povečuje delež na trgih Evropske Unije in na Kitajskem. Velik potencial bodočega trga imata Kitajska in Rusija. Japonska prisotnost in pomoč na kitajskem trgu sta nujni, če želi v prihodnosti v tem delu sveta igrati najpomembnejšo vlogo. Ruski trg je za Japonsko pomemben zato, ker je bogat s surovinami, predvsem z nafto.

Manj razvitim državam bo tudi v prihodnosti morala pomagati s finančno podporo in pomočjo v tehnologiji in podajanju znanja. Večje število razvitih držav bo res pomenilo večjo konkurenco, vendar hkrati tudi širši trg, ki ga bo Japonska potrebovala. Z močnejšim kreditiranjem držav bo povečala njihovo finančno odvisnost. S tem se bo povečala mednarodna vloga Japonske, ki bo temeljila na gospodarski moči.

Svojo industrijo, infrastrukturo in socialne storitve bo v prihodnosti morala prilagoditi spremenjeni strukturi prebivalstva, t.j. starejšim ljudem, kajti prebivalstvo Japonske se nezadržno stara. Strokovno analizo in iskanje optimalne rešitve pa zahtevajo tudi notranji problemi, kot so zahteve po krajšem delovnem tednu, višjih dohodkih in enakopravnosti žensk pri zaposlovanju in nagrajevanju ter na splošno v družbi.

Japonska bo še naprej ostala ena najbolj razvitih držav na svetu, le za obstanek v svetovnem vrhu se bo morala zaradi vse večje konkurence in pozornosti drugih držav mnogo bolj truditi.

5. LITERATURA

1. Banque Bonhote: Is this finally the upturn for Japan?
[URL: <http://www.bonhote.ch/e/analyse.asp>], avgust 2003.
2. Bornstein Morris: Economic planning, east and west. Cambridge: Ballinger, 1975. 334 str.
3. Bošković Dragiša: Kako se uvažajo baloni?. Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, 26.7.2003, str. 17.
4. Buvač Drago: Japan: Anatomija japonskega uspeha. Zagreb: Globus, 1982. 172 str.
5. Chiu Stephen W.K., So Alvin Y.: East Asia and the world economy. Thousand Oaks: Sage publications, 1995. 307 str.
6. Erker Igor: Japonska se vrača v areno rasti. Delo, Ljubljana, 2.9.2003, str. 16.
7. Erker Igor: Malo več inflacije koristi – Japonski. Delo, Ljubljana, 28.10.2003a, str. 16.
8. Ferfila Bogomil: Vladni projekt reform na Japonskem. Javna uprava, Ljubljana, 34(1998), str. 581-647.
9. Ferfila Bogomil: Podjetniška struktura japonskega gospodarstva. Podjetje in delo, Ljubljana, 25(1999), 2, str. 337-346.
10. Gordon Michael: Japanese bank and insurance company's bad loans total an astonishing 75%-100% of GDP, and public debt is 150% of GDP!!!
[URL: <https://mail.lsit.ucsb.edu/pipermail/gordon-newspost/2002-November/003827.html>], 21.11.2002.
11. Haramis stockbroker: The Japanese Zaitech Bubble!
[URL: <http://www.greekshares.com/japanese.asp>], 3.8.2003.
12. Hatibović Džemal: Privredni rast u Japanu poslije drugog svjetskog rata: Analiza ključnih činilaca. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1980. 265 str.
13. Hatibović Džemal: Kako je Japan postao tehnološka i finansijska supersila. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1996. 69 str.
14. Hsu Robert C.: The MIT encyclopedia of the Japanese economy. Cambridge: The MIT Press, 1994. 406 str.
15. Inada Ken-ichi et al.: The mechanism of economic development growth in the Japanese and East Asian economies. Oxford: Clarendon Press, 1992. 331 str.
16. Jare Marko: Japonska – daleč, a ne predaleč!. Podjetnik, Ljubljana, 15(1999), 6, str. 22-27.
17. Kennedy Robert E., Vietor Richard H.K.: Globalization and growth: case studies in national economic strategies. Fort Wort: Harcourt College, 2001. 269 str.
18. Krašovec Stane: Japonski prodor: Pogoji in faktorji eksplozivne rasti. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1979. 230 str.
19. Kyodo News: Notable Progress Seen in Structural Reforms of the Japanese Economy. Journal of Japanese Trade and Industry,
[URL: http://www.jef.or.jp/en/jti/200101_021.html], Jan/Feb 2001.
20. Malerič Dušanka: Gospodarska politika povojne gospodarske rasti Japonske. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1980. 91 str.
21. Mašanović Božo: Inflacija ostaja črni madež. Delo, Ljubljana, 30.10.2003, str. 9.
22. Osolnik Marko: Dežela vzhajajočega okrevanja. Delo, Ljubljana, 10.10.2003, str. 15.

23. Pertot Vladimir: Japan u žarištu privredne politike. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1978. 383 str.
24. Pike John: Ministry of International Trade and Industry.
[URL:<http://www.fas.org/irp/world/japan/miti.htm>], 12.9.2003.
25. Reuters: Na Japonskem vse manj otrok. Delo, Ljubljana, 7.5.2003, str. 18.
26. Reuters: Trgovinski presežek Japonske narašča. Delo, Ljubljana, 28.10.2003a, str. 16.
27. Rus et al.: Japonska: od posnemanja do izvirnosti. Ljubljana: TOZD Gospodarski vestnik, 1982. 371 str.
28. Sato Kazuo: The transformation of the Japanese economy. Armonk: M.E. Sharpe, 1999. 413 str.
29. Savin Davorin: Grozeča deflacija. Gospodarski vestnik, Ljubljana, LII(2003), 28, str. 8-9.
30. STA/DPA: Japonska v zadnjem lanskem četrtletju z 0,5-odstotno gospodarsko rastjo.
[URL: <http://www.avenija.com/next/novice.asp?ID=49298>], 11.3.2003.
31. Sugimoto Yoshio: An introduction to Japanese Society. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 285 str.
32. Tsuru Shigeto: Japan's capitalism: creative defeat and beyond. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 277 str.
33. Vrhunc Mateja: Ekonomska politika Japonske. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1993. 59 str.
34. Wikipedia: Purchasing power parity.
[URL:http://en.wikipedia.org/wiki/Purchasing_power_parity], 26.10.2003.
35. Woronoff Jon: Japan as –anything but- number one. Druga izdaja, Houndmills: Macmillan Press Ltd, 1996. 333 str.
36. Woronoff Jon: The Japanese economic crisis. Druga izdaja, Houndmills: Macmillan Press Ltd, 1996a. 287 str.

6. VIRI

1. Japan. Paris: OECD, 1991. 179 str., 4 tbl.
2. OECD Employment Outlook. Paris: OECD, 2000. 199 str., 29 tbl.
3. Statistics Bureau: Statistical Handbook of Japan.
[URL: <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c03cont.htm>], 31.10.2003.
4. The Ministry of Foreign Affairs of Japan: Japanese Economy and Structural reforms.
[URL: <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/japan/gdp2002.html>], 5.9.2002.
5. The Japan of Today: Economy.
[URL: <http://www.jinjan.org/today/econo.html>], 4.8.2003.
6. World Investment Report. New York: United Nations Publication, 2000. 288 str., 48 tbl.

SLOVARČEK TUJK:

Administrative guidance - Administrativno usmerjanje je proces, ki sestoji iz predlogov ali nasvetov vladnih ministrstev (japonske birokracije) privatnim ali javnim podjetjem.

Endaka – Obdobje visokega jena.

Headhunting – Iskanje managerjev zunaj lastnega podjetja glede na profil, ki ga podjetje potrebuje.

Hightech podjetja – Visoko-tehnološka podjetja.

Keiretsu – Skupina podjetij na Japonskem zbranih okrog banke.

Lean management – Zmanjševanja števila zaposlenih na visokih delovnih mestih.

Window guidance – Okensko usmerjanje je metoda centralne banke, s katero ta daje nadaljnja navodila bankam, komu in kako je potrebno odobriti investicijske kredite.

Zaibatsu – skupina podjetij na Japonskem zbranih okrog družine, predhodnik keiretsu-ja.